ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ МИКОЛИ ЗАЛІЗНЯКА ::

Ш. ЛЕВЕНКО

Чому ми хочемо самостійної України?

ЗМІСТ:

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА
1916

Виданя і книжки М. Залізняка.*)

I. УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА.

М. ДРАГОМАНІВ — Пропащий час. Українці під московським царством (1654—1876). З передмовою М. Павлика. Стор. 38. Ціна 30 сот.

Б. НОЛЬДЕ — Автономія України з історичного погляду. В перекладі і з передмовою М. Залізняка. Стор. 54. Ціна 30 сот.

М. ДРАГОМАНІВ — Чудацькі думки про українську національну справу. Стор. 124. Ціна 2 кор.

М. ДРАГОМАНІВ — Листи на наддніпрянську Україну. Стор. 116. Ціна 2 кор.

*Ш. ЛЕВЕНКО — Чому ми хочемо самостійної України. Стор. 48. Ціна 80 сот.

*М. ЗАЛІЗНЯК — Російська Україна й її відродженє. Стор. 72 (з малюнками). Ціна 40 сот.

М. ЗАЛІЗНЯК — Самостійна Україна — несоціялістичне гасло? Стор. 16. Ціна 10 сот.

М. ЗАЛІЗНЯК — Українці, Росія й війна. Стор. 44. Ціна 50 сот.

М. МИХАЙЛЕНКО — Росія й Україна. Стор. 52. Ціна 60 сот.

М. МИХАЙЛЕНКО — Національне питанє в Росії й війна. Стор. 16. Ціна 30 сот.

С. ТОМАШІВСЬКИЙ — Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. Стор. 32

М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Утворенє українського коронного краю в Австрії. Стор. 78. Ціна 2 кор.

М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українська Галичина — окремий коронний край! Стор. 16 Ціна 10 сот.

*М. МИХАЙЛЕНКО — „Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Стор. 32. Ціна 30 сот.

І. ПЕТРОВИЧ — Галичина під час російської окупації. Стор. 116. Ціна 3 кор.

М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українське національне питанє в творах М. Драгоманова. (З нарисом про житє і діяльність М. Драгоманова.) Стор. 114. Ціна 1 кор.

*Др. О. НАЗАРУК — Як називаєть ся наш рідний край і нарід. Стор. 20. Ціна 20 сот.

*М. ЗАЛІЗНЯК — Оповіданя з історії української землі. Книжка перша. З малюнками. Стор. 64. Ціна 40 сот.

*М. ЗАЛІЗНЯК — Оповіданя з історії української землі. Книжка друга. З малюнками. Стор. 72. Ціна 50 сот.

В. ЛІБКНЕХТ — Чи Европа має скозачіти. Переклад з другого, доповненого німецького виданя. Стор. 60. Ціна 80 сот.

К. ЛЯЙТНЕР — Імперіялізм московського народу. Переклад з німецького за дозволом автора. Стор. 24. Ціна 40 сот.

Ю. РУЧКА — Російські соціялісти й теперішня війна. Стор. 102. Ціна 1 кор. 50 сот.

*Б. ТАЛІН — Хто й як панував над московським народом. Переклад з російського М. Залізняка. Стор. 80. Ціна 40 сот.

В. ВАСИЛЕНКО — Світова війна. Стор. 24. Ціна 40 сот.

II. НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАНЄ. ФЕДЕРАЛІЗМ.

Е. РЕНАН — Що таке нація. Переклав М. Залізняк. Стор. 24. Ціна 20 сот.

---

*) Книжки популярні, що надаються до народного читаня, означені в сім покажчику звіздкою (*)

ПОЛЇТИЧНА БІБЛЇОТЕКА
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ МИКОЛИ ЗАЛЇЗНЯКА ::

Ш. ЛЕВЕНКО

Чому ми хочемо самостійної України?

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА
1916

Чому ми хочемо самостійної України?

I. ЩО ТАКЕ УКРАЇНА?

Україна се земля, де живуть Українці. Україна се великий, богатий і славний колись край. Широко й далеко простяг ся він — на тисячі дві верстов впродовж, недалеко одну впоперек. Від бистрої річки Попраду і болотяного Вепра простягаєть ся Україна по далекий, рудими степами окружений Каспій, від горячого угорського низу і лїсових верхів Карпат аж поза рибний Дін, від темних борів біловежської пущі аж по вічно кригою окутий Кавказ, від бездонних болот Полїся до соняшних берегів Чорного моря. Богато-богато в Україні земель, міст, місточок, сїл. Є в Карпатських горах загирена Лемківщина, бідна Бойківщина і бадьора, хоч придавлена тепер Гуцульщина; є під Карпатами богате на сіль і нафту Підгіря, де лежать старі українські княжі городи Перемишль і Галич; є Розточе зі славним Львовом, нещасна Холмщина з Холмом; є лїсове Підлясє з кріпким Берестєм; є болотяне Полїсє з Пиньском і Мозиром; є стара Волинь з Володимиром і Кремянцем, Луцьком і Житомиром; є родюче Поділє з Тернополем, Камянцем і Могилевом; є богата на садовину Бессарабія; є вкрита старими городищами й могилами Київщина з золотоверхим Києвом, гетьманським Чигирином та святою кождому з нас Тарасовою могилою коло Канева; є Чернигівщина, Полтавщина й Харківщина з безлїчю давнїх козацьких городів; є Донеччина з великими шахтами вугля й залїза; є Слобожанщина, що сягла аж за Дін під Курськ та Воронїж; є давна запороська земля у Херсонщинї, Катеринославщинї й Таврії, де на місцях давньої запороської Сїчи »мудрий Нїмець картопельку садить«, а над морем розсїлись змосковщені городи Одеса, Миколаїв, Херсон, Таганрог, Ростів; є й татарський колись Крим і підкавкаська козацька Кубанщина, Чорноморія й Ставропільщина. Хто перечислить ті городи, міста, місточка, села, слободи, хуторі! Хто про їх усїх толково розкаже! Грубезної книги на се треба й не одної!

Бо велика є Україна, півтора рази завбільшки Німеччини або Франції, півтретя рази завбільшки Анґлії. Тай куди богатша! Булоб де розжитись на славу, і дивував ся би цілий світ, як то щасливо живеть ся українському народови.

Правда! Тай тепер дивуєть ся весь світ, але лиш українській неволи, українським злидням! Бо сидить український народ на ланах родючих, на богатствах великих, над величніми судоходними ріками й морями, над великими торговельними шляхами. Тай що йому за хосен з того? Від віків всякі чужинці пасуть ся його потом і кровю, його хлібом, худобою, його лїсом і пасїкою, його вуглем і залїзом. А український нарід останню, кровю прикипілу сорочку для них з плеча здіймає, останню ложку страви їм віддає, сам з голоду й холоду примирає або йде в далеку чужину шукати долї: в Канаду, Бразилїю, Сибір, Туркестан.

Чому се так? Чи ті чужинцї: Поляки, Москалї, Жиди такі вже не люди, що не дають жити українському народови?

Нї! сеж такі самі люди як і ми Українцї, таксамо як ми потрібують їсти й спати, таксамо живуть і вмирають, таксамо люблять і ненавидять. Але вони нам Українцям були, є й будуть чужі, а всякий найпаче собі добра бажає, хочаби другий на тім мав не знати як потерпіти. Се вже такий закон природи: усї мусять боротись увесь свій вік за істновання, своє — не чуже.

II. ЩО ТАКЕ РАСИ Й НАРОДИ?

Положись у лїсї в холодку та розумно розглянь ся. Бачиш, як кожде дерево навипередки з другими деревами пнеть ся в гору, до сонця, а під землею пускає коріння, теж не дивлячись, чи другому місця стане, чи нї. Дуб заступає сонце дубови, липа липі, береза березї... Йде брат на брата, так як і ми люди йдемо оден на другого, лише щоб добути собі легкий прожиток. Але також побачиш у лїсї, що де завели ся сосни, там иншій деревинї тяжко закорінитись, де розсїлись крісл́аті буки, там годї бути дубам, де грабина розпаношилась, там береза не виросте. З неодного лїса за сотню лїт сосна геть вижене дуба, з иншого знов вільха сосну. І так скрізь є в природї. Одна порода дерев бореть ся з другою, одна порода звірів віковішнїй ворог иншій породї. Вовки споконвіку поїдають вівцї, коти мишей, бузьки жаб, жаби комах, комахи ще менших комашок і так усе йде своїм віковішним порядком.

Люди такий же твір природи як звірі чи ростини. Й вони щоб жити, мусять боротись цїлий свій вік на усї сторони за своє істноване. Вся робота людей: хлїборобів чи писарів, робітників чи учителїв, вояків чи інжинїрів се боротьба з природою чи з людьми за істноване. Та в сїй загальній боротьбі є перемішаних із собою кілька родів боротьби. Е тут б о р о т ь б а

одиниці з одиницею — ось пр. Іван з Миколою праву-ють ся за кусень землї, чи Грицько хоче обдурити Василя тай править за підслїпувату коняку немов за рідну маму чи пан Русїножерскі процесує памєщіка Хахлаєдова. Є боротьба клясова — ось великі пани, земельні власники, поміщики, що мають десятки тисяч десятин, держать хлїбороба в темнотї й нуждї, щоб їм за песї гроші оброблював їх величезні лани; ось богаті капіталїсти фабриканти набивають собі кишенї грубими баришами, що їм заробили злиденні фабричні робітники по заводах; ось богатий купецький стан кладе собі цїну на всяке добро, яку захоче, а всякий, що купує, мусить її платити і збогачувати купця хоч чи не хоч. Одна кляса (гурт) людей тут бореть ся з другою: пани з селянами, фабриканти з робітниками, аби лиш принести собі користь, а другим шкоду.

Є дуже богато людей, що вважають, що клясова боротьба се найважнїйша з усїх, які ведуть люди. Та се не так. Є ще страшнїйші боротьби — боротьба національна і боротьба расова. Національна боротьба се боротьба межи двома чи більше народами, расова боротьба се боротьба поміж расами.

Всякий грамотний, що дещо читав про світ божий (та й богато таки неграмотних) знає, що на світї богато ріжних пород людей. Кожна з них виразно відмінна від инших. Такі народи зовемо расами. Однї люди непричком такі як ми: з ясною краскою шкіри, прямо уставленими очима, видатним носом, мягким волосєм, помірними губами. Се біла раса — сюди належать майже всї народи Европи: і ми Українцї й Нїмцї, Поляки й Анґлїйцї, Москалї й Італїянцї то що. Друга раса — жовта, куди належать Японцї й Китайцї, Татари й Турки. Шкіра в їх пшеничної краски, очи скісні, ніс плоский, волосє тверде. Є ще декілька буро-жовтих рас — ось Індіяни в Америцї, Маляйцї в Азиї, Океанцї на островах Тихого Океану, є теж пару чорних рас з чорною краскою шкіри, вовнистим волосєм, губатих — ось Неґри, Австралїйцї, Неґріти.

Кожда з тих рас така відмінна від другої, що довгі часи сумнївали ся люди одної раси, чи люди другої раси дїйсно люди, чи може які звірі чи що. Ось довгі часи вважали Европейцї чорних Неґрів не людьми, брали їх собі за невільників, неначе на свою робучу худобу. Ще всї тямимо як підчас російсько-японської війни Москалї прозивали Японцїв малпами »макакі« тай глузували з них собі, поки не дістали доброго прочухана. Анґлїйцї й Еспанцї теж не вважали американських Індіян людьми тай страшенно їх вигублювали на всї способи. Тай навпаки, Китайцї дотепер вважають Европейцїв не людьми, а заморськими, ненависними чортами, просвічені Китайцї й Японцї гордять всїми Европейцями як некультурними варварами і ненавидять їх страшенно. А які величезні противенства між поневоленими расами та пануючими! Подивіть ся як в Америцї ненавидять Неґри (хоч вже 50 лїт тому назад визволені з невільництва

або Індіяни усїх білих! Як ненавидять поневолені раси Індії своїх анґлїйських панів!

Сї противенства й ріжницї викликують боротьбу рас. Вона почала ся вже дуже рано, перед десятками тисяч років. Богато людських рас в тій боротьбі вигинуло зівсїм, так що лиш їх кістяки, викопані та розслїджені вченими, свідчать про се, що колись така чи сяка раса була на білому світу. Инші раси нинї ледви клигають. В боротьбі з иншими расами втеряли вони стілько сили, що тепер поволи вимирають. Натомість инші раси, сильнїйші, розростають ся й кріпшають щораз більше та зачинають з другими боротьбу о пановане над світом — ось приміром жовта раса з білою.

Та між людьми є не тільки расові ріжницї. Серед кождої раси людей з осібна є велика ріжнородність. Вона виходить передусього з будови тїла: його висоти, довжини рук і ніг, форми черепа, носа, вуха, краски очей, волося то що. Дальше йдуть ріжницї мови. Рас є кільканайцять, мов кілька тисяч. Ріжні великі громади людей мали ріжну історію розвитку й иншу тепер мають культуру.

Длятого раси ділимо на народи. Нарід - нація се найважнїйша збірна одиниця людства. Самостійний нарід се велика громада людей, що мають подібну між собою й відмінну від инших народів будову тїла, що мають свою рідну історію, поспільне почуте добрих і злих хвиль, поспільно народом пережитих, що мають спільні стремлїня на будучину, що мають свою питому культуру і, що найважнїйше, мають де жити, себто займають поспільно доволї великий і богатий кусень поверхнї землї.

Таких самостійних народів на світї дуже богато. Вони ріжно великі, ріжно сильні й ріжні в них вдачі. Нема на цїлім світї двох народів, що булиб одної вдачі. Як душа одного чоловіка відмінна від душі другого, так і душа одного народу від душі другого. Не лишень тому трудно Москалеви чи Полякови порозуміти Українця, що їх мови відмінні, а ще й тому, що душі їх народів відмінні. Инакше дивить ся на світ, волю й долю Українець, инакше Москаль чи Поляк. І як раси, так і народи від найдавнїйших часів історії людства ведуть завзяті боротьби з собою. Тисячі народів зникли вже з поверхнї землї. Ті що остали що раз зводять страшні війни. А всї вони пливуть з ненависти, що має оден нарід до другого.

Чому се так? спитає неоден. По що тих ріжниць між людьми? Чиж не лїпше було би, щоби всї люди були однакі, собі рідні брати та разом жили в згодї й любови та дбали, щоб усїм було добре. Пощо сих страшних воєн, сего страшного спустошення країни, сего гіркого нещастя соток тисячів родин, сего марновання десятилїть невпинної мирної працї?! Чи не найлїпше булоб усї ті народи знести, »покасувати«, а завести »інтернаціоналїзм«, щоб одна була мова, оден звичай

і обичай по цілому світу. Тодї лишила ся би ще лиш клясова боротьба — її полагодилось би реформами чи революцією, і люди жилиби аж до кінця світа немов у раю!

Воно справдї добре булоб, якби се можна було зробити. Але таке бажаннє, хоч його висловлюють нераз поважні полїтики й суспільники, є так само смішне, як бажаннє дитини, щоби мама зняла їй звіздочку з неба. Бо народи є творами природи так само як звірята чи ростини й підлягають рядом з ними незмінним законам природи. Народи можна вигубити, вони можуть знидїти або й вимерти, але штучно усунути їх не можна. Навіть колиб нинї яким чудом усї люди, що живуть на землї, дістали одну будову тїла, заговорили одною мовою, мали однакові звичаї, то ся одноманїтність задержала ся би дуже недовго. Найперше, таки в кількох десятках лїт змінив ся би спосіб житя, потім зачали ся би повставати ріжниці в бесїдї. За столїтє чи два потворили би серед людей окремі племена, що їм вже доволї трудно булоб порозумітись між собою.

За кілька столїть виросли би з тих племен окремі народи з відмінними мовами, способами житя-бутя, відмінним світоглядом, відмінними стремлїнями. А по богатьох тисячлїтях прийшовби час, що людство мало би знов такий сам вигляд як нинї — булиб знов нові раси, нові народи.

Чому се так? спитає дехто.

Тому, що в природї нема заскорузлости, постійности, а навпаки є невпинна перемінність і розвиток. Нїякий стан річей не є вічний, він триває лиш малу хвилинку, потім розвиток, а з ним переміна йде все дальше й дальше.

Поставмо якому славному чоловікови памятник з найтвердшого каміня — ґранїту. Ось стоїть перед нами сей памятник і блищить чудово вигладженими стїнками та золоченими буквами. Здаєть ся нам, що віки перетриває. Та подивімось на нього за двайцять трийцять років. Блискучі стїнки полиняли, під побільшаючим склом бачимо, що цїлі вони повні дрібних тріщин. Тут і там зачинають гнїздитись лишайники-обрісники. За дальших трийцять років вже мох густо обріс камінь, тут і там показалась вже травичка, а осьде несміло підіймає з щілинки в каміню берізка свої дрібні гильочки. А як здіремо з памятника все те, що роки на нїм посїяли, то побачимо, що він потріскав, повідпадали від нього куснички, що камінь від повітря й води звітрів, перемінив ся вже бодай потрохи в мілкий груз, пісок чи навіть в родючу землю.

Ось бачиш і твердий камінь підлягає перемінї. За сотки, тисячі лїт він вже не буде собою, а чим иншим. Якжеж тут не перемінитись живинї?

Наша земля дуже велика. Умови житя на нїй дуже ріжні. Перед усього в ріжних частях землї ріжне підсонє. Тут весь рік горяче й вохке, там весь рік горяче й сухе, там знов є все горячо, але є вже пори року — суха й вохка, там вже є

ріжниця між літом та зимою, там вже є виразних чотири пори року. Дальше поверхня землї в ріжних її місцях дуже ріжна. Тут скалисті, вічною кригою окуті гори, тут богата родюча почва — там пісчуга чи рінище, тут богато рік, річок, озер, болот—там безвіддє й пустиня, тут лїс—там степ, тут богато звіря й риби — там ледви слїд звіринного житя. І так було все від мілїонів лїт.

Не диво тому, що люди заселивши цїлу землю, навіть коли приймемо, що були первісно усї однакі (є слїди, що так так не було) мусїли поволи від себе відчахнутись. Великі моря, високі гори, пустинї, болота, лїси повіддїлювали людей від себе й подїлили їх на поодинокі великі громади, що жили своїм житєм. Сї громади мусїли перш усього примінитись до природи сього краю, в якім жили. Тут наступив так званий природний добір — сама природа вибирала тих, що мали жити й множити ся. Ось в горячім вохкім підсоню могли остоятись тільки ті, що були відпорні на горяч, вохкість і пропасницю — звичайну недугу того підсоня. Найвідпорнїйші на таке є люди, в яких печінка виділює богато жовчі. В таких все смугла краска шкіри. Лиш такі могли остоятись в горячім вохкім підсоню, лиш такі плодились і передавали свої прикмети дїтям. Се зоветь ся дїдичність — через неї природна смуглість не лише переходила на дїти, внуки та правнуки але й щораз більшала. По тисячах поколїнь витворились в горячім підсоню люди чорної краски шкіри.

Тою самою дорогою прийшли ті народи, що мешкають в горах, до обємистих грудей. Повітрє на великих висотах має мало кисня і є рідше, тож треба при віддиханю більше його набирати в лехкі. І ось примінене, природний добір та дїдичність зробили своє, й верховинцї по всїй земли мають широкі груди.

Богато, богато таких примірів показує нам наука, годї нам тут над усїм тим довше розводитись. Видимо вже з тих кількох слів, що раси й народи се твори природи, що від віків творять ся й перемінюють ся. Котра раса, котрий нарід має природні дані до житя й розвитку, сей живе й розвиваєть ся так довго, поки істнують ті природні умови. Колиж їх нема, раса чи нарід нидїє і гине. Постійна боротьба ведеть ся між расами й народами споконвіку, всї вони бороли ся й борються за істнованє. В сїй боротьбі богато їх вигинуло, лиш найсильнїйші вдержались, та не прийде нїколи до сего, щоби оден нарід всїх инших витиснув і став самодержавним володарем усего світу. Бо племена, народи й раси не є постійні й віковічні. Одні нидїють і гинуть та на їх місце через віковий розвиток творять ся нові. З великого римського народу, що володів в старину величезними просторами, виросло через віковий розвиток пять великих народів: Французи, Еспанцї, Італїйцї, Портуґальцї, Румуни й декілька поменчих народцїв. З прадавного східнославянського пня, з давної Руси виросли через тисячлїтнїй роз-

виток три народи: український, московський і білоруський. На наших очах творять ся в еспанських, портуґальських, анґлійських колоніях за морями нові народи. І з нашого українського народу, як що він найде в собі живучу силу й могучо розівєть ся, можуть колись піти парости нових народів.

III. ЩО ТАКЕ УКРАЇНСЬКИЙ НАРІД?

Польські й московські вчені, письменники й політики вже від майже сотні літ голосять всьому світу, що ніякого українського народа на світі нема. Є лиш народ польський і народ »русскій«. На тій точці Поляки й Москалї все зі собою були згідні й дотепер чудово згоджують ся. Та зараз же потім розходить ся польська думка з московською дуже сильно. Поляки говорять ось яке: живе над Дністром, Бугом, Дніпром, Богом по селах нарід, що говорить мовою мало що відмінною від польської. Має він що правда деякі окремі звичаї, дещо иншу ношу, співає инакші пісні як мазурський хлоп з над Висли, але коби не православна його віра, то не булоб по правдї ніякої великої ріжниці. Тож коли з такого мужика вийде пан, урядник, учитель чи піп, то не чим иншим він мусить бути, а лиш Поляком. Його рідна мова сеж простий, мужицький говір, говорити нею освіченому чоловікови годї, ще менче писати чи друкувати. Мужик нехайби собі говорив мужичою мовою, ховав свої мужичі звичаї, але образованому чоловікови — панови годї! Він мусить балакати по панськи — себто по польськи і держати панські, себто польські звичаї.

Подібно, та троха инакше говорять ріжні московські вчені та публїцисти. І в них нема окремого українського народа. Є оден »русскій« народ від Карпат по Камчатку. Він має три головні вітки — великорусску, малорусску й білорусску, що ріжнять ся між собою лиш дуже незначно. Нема ніяких Українців, а є лиш Малоросси, одно з трех племен великого »русскаго« народа. Осібноїж »малорусскої« мови не було, нема і не може бути, сеж тільки »нарєчіє карпатскіх пастухоф і свінопасоф«, яке не надаєть ся до того, щоби образований чоловік ним говорив чи писав. Мужик нехай собі й чеше по »хохлацьки«, коли инакше не вміє, але всякий сяк так просвічений: волосний писар, одставний салдат, міський робітник то що повинен вже »по благородному« говорити. А що вже панотець, учитель, поміщик, урядник! Сеж огида, щоби вони по мужицьки говорили чи писали. Вони мусять вживати панської себто »русскої« (московської) мови. Розумієть ся, що в школї, церкві, урядї не може бути місця для мужицької мови — там можна говорити лиш »по благородному«.

Оттаке то придумали про нас наші найблизші сусіди і твердо сего держать ся. Український нарід у них лиш на те добрий, аби на нім побудувати розвиток народа польського чи московського. Як хлібороб гноїть свою землю гноєм, щоби вродилось гарне збіжжя, так Москалї чи Поляки гноять українським народом свої народні ниви, щоб росли і цвили московський і польський народи. І мають гарне жниво. Безліч польських чи московських полководців, полїтичних та суспільних діячів, учених, поетів, артистів було з українського роду. Вони розплавили своє українське походженє в польскім чи московськім живлї й пійшли вірно тай успішно служити ворогам рідної землї й рідного народа. »Грязь Москви, варшавське сміття« назвав таких людей слушно наш незабутнїй ґенїй Тарас Шевченко.

Що гірше! Москалї й Поляки голосять від більш як сотнї лїт цїлому світу, що нема самостійного українського народа. Між Англїйцями, Французами, Нїмцями, Американцями то що ледви десь десь хтось знає, що є на світї якісь Українцї. А що вони є і чого вони хочуть, про се знає у широкому світї може лишень кілька одиниць. Все і всюди вважають нас за якийсь несамостійний прищіпок то Москалїв то Поляків. Нїхто не розуміє й не оцїнює нашого положеня, наших змагань.

А найгірше вже, що й між самими Українцями все було й тепер є богато таких, що не розуміють як слїд великої ваги своєї національної справи.

Ще перед півстолїтєм богато Українцїв йшло за польською приманою і ставало Поляками. Й дотепер страх богато Українцїв в Росії слухають голосу московських обєдинителїв, стидають ся рідної мови і культури та стають Москалями. А в найновійших часах нова пошесть настала на Вкраїнї—хибно зрозумілий інтернаціоналїзм і то саме серед найбільш надійних, поступових гуртів нашого громадянства. Є богато в нас людцїв, що говорять: Тепер вже не час для Українцїв розвивати окреме своє національне житє. Тепер вже минула пора національних кличів. Вони назадницькі і спинюють лиш найважнїйшу з усїх — клясову боротьбу. »Будьмо отже інтернаціональні!« кличуть такі люди і йдуть в московських рубашках між свій рідний український нарід проповідувати поступові ідеї — московською мовою!

Якже тут вивести українську справу на чисту воду? Світ про Українцїв нїчого не знає, тож від світової науки годї про українську справу що небудь довідати ся; Поляки кажуть, що нема Українцїв, лиш є якась нїби українська частина польського хлопства, Москалї кажуть що нема Українцїв, а тільки малороссы — несамостійне племя великого »русскаго« народа, інтернаціоналїсти кажуть, що не час вже тепер розвивати українську національність. А вислїд все оден: будьте або Поляками або Москалями!

Та на щастє в тім скрутнім положеню є рада. Подав її не хто инший, як Шевченко:

Не минайте ані титли
Ніже тії коми
Все розберіть та спитайте
Тоді себе: Що ми?
Чиї сини? Яких батьків?
Ким, защо закуті?

Він порадив нам докладно та всесторонно прослїдити свій нарід і з того розслїду дійти до українського національного світогляду.

Сеж таке просте те, що сказав Шевченко! І таке доцїльне! А прецїнь від хвилї, коли він се сказав, минуло сїмдесять років і як мало зробили ми Українцї, щоб сповнити Кобзарів заповіт! Чи знає наш хлїбороб, робітник, маломіщанин те, що треба знати про свій нарід і свою землю? А скільки знає наш інтелїґент? От, не варто й згадувати! Чиж тому дивниця, що Кулїш з розпуки назвав нас колись народом без путя, без чести, без слави, коли навіть він, оден з провідників тодїшного українського руху не знав свого народу і його ідеї так, як слїд було знати? Чи дивниця, що тілько просвічених Українцїв грає у московську дуду так чи сяк? Чи дивниця, що так богато ріжних преріжних патріотів на такі ріжні способи хочуть спасати Україну, а нїчого з того не виходить?

Тому то й є святим обовязком кождого Українця пізнати свій нарід як найбільш основно, щоби виробити собі національний питомий світогляд і на його основі поспільно та одностайно з земляками працювати для добра свого народу.

IV. УКРАЇНСЬКА РАСА.

Расове питанє се модний загальник, який часто зустрічаємо і в научних творах і в публїцистичних брошурах чи статях. Залюбки вживаєть ся його, коли йде бесїда про Жидів, Китайцїв, Еспанцїв, Неґрів. В останнїх двох десятьлїтях зачинає суть расового питаня ширшати. Говорить ся про ґерманську расу й її противенства до романської чи славянської, широко говорить ся про прикмети зглядно вади тих »рас« — і з одного висячого у воздусї загальника множать ся з плідністню мікрооргнїзмів нові загальники — що так само висять у воздусї, як і їх прамати.

Що такої балаканини тепер так богато, сьому винна передусїм велика плиткість сучасної публїцистики. Вона не може здогонити швидкого поступу науки, лиш незугарно за ним штигулькає, кормлячи широку публїку принагідними відпадками зі стола науки. Вислїд з того в кождім разї лихий — ширить ся баламутство.

Приглянььмо сяж українській расовій справі з наукового боку.

Вже на староегипетських памятниках бачимо, що тодїшні люди бачили расові ріжниці серед людства і вміли їх як слїд зазначувати. Чим більше ширшав світогляд людства, чим близше через ґеоґрафічні відкритя ріжні галузи людства сходились у взаєминах зі собою, тим сильнїйше зростало пізнанє ріжних пород людей та їх прикмет. Перед сотнею лїт станув на тривкій основі поділ людства на 5 головних рас білу, жовту, чорну, червону й буру що держить ся в шкільних підручниках і до нинї. Та серед величнього розвитку природописних наук у 19-ому столїтю дуже скоро показало ся, що сей поділ на 5 рас маловартний, та що серед кождої з пяти рас є такі відміни в будові тїла, що годї вдержати єдність з наукового боку. Потворено нові поділи на раси, антропольоґічна наука взяла ся з молодечим жаром до помірів та дослїдів і зібрала величезну скількість матеріялу. Тепер, серед другого десятилїтя 20-го віку прояснилось вже богато сторін расового питаня, так що можна без закиду поверховности цїлком науково його розглядати.

Нинїшний стан науки показує нам, що людство, хоч творить на загал одну породу орґанїчних істот, дїлить ся на богато відмінків, які з більшим чи менчим правом зовемо расами. На загал розріжняємо три ґрупи рас: індоатлянтійську ґрупу, що обіймає раси Европи, передної Азії й північної Африки, ґрупу монґолоідних рас, до яких числимо раси прочої Азії, Америки й Океанії та ґрупу чорних рас в Африцї й австралїйсько-азійськім підрівниковім світї. Се уґрупованє без сумнїву лиш тимчасове, кожда ґрупа рас обіймає дуже ріжнородні раси.

Найвиразнїйше зазначені расові прикмети у народів природи, що живуть первісним житєм, відокремлені від сусїдів перепонами природи і свого світогляду. У народів Европи, що від тисячлїть товплять ся на розмірно малім просторі й дуже мішають ся між собою, расові прикмети так слабо на загал зазначені, що границї рас і границї народів зглядно ґруп народів мають цїлком відмінний вигляд. Усї великі культурні народи західної й середущої Европи: Французи, Анґлїйцї, Нїмцї і т. д. не творять нїяких расово одноцїльних ґруп. В них потонула така скількість ріжноманїтних елементів так в передісторичних як і в історичних часах, що дослїди населеня середущої, західної й південної Европи з огляду на расові прикмети стрінули ся з величезними трудностями. Довгі часи здавало ся, що расові прикмети не можна вважати тривкими цїхами західноевропейських народів. Аж в найновійших часах справа дещо прояснилась.

Дещо инакше представляєть ся річ у східній Европі. Велика ґеоґрафічна одноманїтність пособила тут антропольоґічній одноманїтности населеня, мішанє рас не було тут таке велике та ріжнородне як на заході й полудни. Особливо на півднї,

на нинїшній українській теріторії, були в історичних часах лиш пересуваня кочових народів, що не лишили на осїлім населеню нїяких видатнїйших слїдів примішки.

В нинїшнім станї науки розріжняємо в Европі чотири головні раси. Північна раса (ґерманська) висока зростом, довгоголова з ясними очима й волосєм обіймає ґерманські народи Британїї, Скандинавії та північної й середущої Нїмеччини. Північно-східна (фінська) раса низька зростом, майже довгоголова, з ясними очима й волосєм обіймає Фінів, Москалїв і в части Білорусинів та Поляків. Середземноморська раса, низька зростом, майже круглоголова з темними очима й волосєм, обіймає майже усї романські народи та південних Нїмцїв. Адрійська раса висока зростом, круглоголова, з темними очима й волосєм обіймає усїх південних Славян та Українцїв. Адрійську расу вважають декотрі антропольоґи властивою славянською расою, що розширяючись зі своєї правітчини на всї сторони накидала народам наших рас (головнож фінської) дещо зі своєї будови тїла, свою мову й культуру. Такими зіславянщеними народами є Чехи, Надлабські Славяни, Поляки, Білорусини, Москалї.

Сама адрійська раса є також не первісна, а витворилась зі змішаня прастарих рас. Та те змішанє за далеко сягає в сїру давнину, щоби його можна нинї розчовпати.

Український нарід творить серед своїх сусїдів дуже визначну і самостійну расову ґрупу. Для приміру подаю коротку табельку, зложену з матеріялів Вовка й Івановського. Декому посторонному моглоб здаватись, що ріжницї між поодинокими народами обертають ся предінь в занадто малих обсягах, отже не мають значіня. На се відповім, що се середні числа, взяті з тисячів помірів, які виразно зазначують антропольоґічну особистість даної ґрупи людства.

		Українцї	Москалї	Поляки
Зріст		1670 мм	1657 мм	1654 мм
Обєм грудей		55·04	52·18	54·11
Довжина рук		45·7	46·0	45·7
Довжина ніг		53 6	50·5	52·1
Показчик черепа		83·2	82·3	82·1
Показчик носа		67·7	68·5	66 2
Ширина лиця		180·0	182·0	181·0
Показчик лиця		78·1	76·7	76·3
Краска волося й очей на 100 людей	ясна	29·5%	37%	35%
	середна	35%	41%	46%
	темна	35%	22%	19%

Чого вчить нас ся табличка?

Вона показує нам перед усїм дуже наглядно, що Українцї мають дуже мало расової подібности з Москалями й Поляками,

натомість сї два сусїдні народи дуже подібні між собою. Тих три рядки чисел, роздобутих стислою природописною наукою, говорять за грубезні томи.

Вони немов молот розбивають обі »обєдинительні« теорії, які так довгі часи розповсюднювали про нас Москалї й Поляки. З тих кількох чисел видко як найлїпше, що ми Українцї є самостійний нарід, що ми не є спольонїзовані Москалї чи зрусифіковані Поляки, а нарід самостійний навіть із расового боку, чого навпаки не можна сказати про Поляків чи Москалїв. Український расовий тип, що панує неподільно на широких просторах нашої Верховини, Підгіря, Поділя, Волинї, Поднїпря, Слобідщини, Кубанщини, і тільки на межах нашої теріторії дещо слабше зазначений, творить вікові́чно тверду основу української нації. Чим є супроти вислїдів стислої науки хочби й як гарно писані балаканки польських та московських »учених« істориків та лїтератів?

Так само небезпечною показуєть ся антропольоґія і для ріжних инших »учених« теорій. Деякі польські історики та полїтики ущасливили в XX віцї европейську публїку новою теорією про український нарід. Українцї по їхньому »не є Славяне, а мішанина монґольських народців: Хозарів, Печенїгів, Торків, Берендїїв, Чорних Клобуків, Татарів з останками славянського населеня українських земель. Українцї се азійська дич, небезпечна для европейської культури.« Теорія на прочуд гарна для цїлей польської полїтики, та на жаль антропольоґічні числа й її розбивають на прах. Українцї високі зростом, довгоногі, короткорукі. Монґоли саме як раз противно збудовані і вартість »польської науки« показуєть ся відразу в правдивім світлї.

Навпаки антропольоґічна наука наглядно доказує, що радше Москалї й Поляки мішанцї Славян з Фінами. Український нарід натомість се окремий антропольоґічний тип, чисто славянський своїм походженєм, дуже своєрідний своєю стариностию й чистотою від всїляких неарійських домішок.

Ми далекі від сього, щоби вважати такі примішки чимось поганим, небажаним, чогоби треба стидатись. Навпаки, примішка крови є часто тим ферментом, що обусловлює живійший і красший розвиток якогось племени чи народа. Коли однак наука вказує, що такої примішки нема, годі нам її навязувати. Зрештою з історії добре знаємо, що монґольські орди приходили до нашого краю не як завойовники, а як люті кочеві грабіжники, що не поселювали ся на постійне, а бажали лиш як найбільше награбити всякого добра і людей, щоби їх потім як невільників запродати у безвісти музулманського світа. Не турецько-татарська кров примішалась до крови українського народа, а українська кров була тим жерелом цїлючої та живучої води, що кілька сот лїт живила миршавий оріентальний світ.

Український расовий тип: високий зріст, довгі ноги, зглядно короткі руки, кругла голова, простий ніс, дрібні чашини вух,

темна краска волося й очей не є питомий кождісінькому Українцеви. Сеж знає кождий з нас — богато серед Українців людей низьких, русявих, синьооких то що; а навпаки, бачимо серед Поляків, Москалів, Румунів богато людей з українським расовим типом. Чи супроти сього треба вважати білявих Українців неукраїнцями? Зовсім нї! Бо антропольоґічні цїхи се лиш одна з прикмет, які мусить мати самостійний нарід. У всякої одиниці шукати їх годї. Богато, богато чужих людей, що прийшли на Україну з'українщились. Розплило ся в українськім морі богато Нїмцїв і Поляків на західних границях України, богато Білорусинів і Литовцїв на північних границях, богато Сербів, Болгар, Греків, Вірмен, Кавказцїв на південній межи, богато Москалїв та Поляків по всїй Україні. Однак типові Українцї мають над усїми тими примішками таку велику перевагу, що їх расовий тип панує на цїлім просторі українських земель. Лишень на пограничах він дещо слабне.

Українська раса має дуже богато прикмет. Вона гарна на вид, що загально признають чужинції, дуже кріпка. Фізичної сили мязів та витревалости на труди мають Українцї найбільше серед сусїдних народів. Крім сего визначаєть ся український нарід великою плідністю, найбільшою може між всїми европейськими народами. З початком нинїшного столїтя були числа уродин і приросту на Україні такі: Волинь 4·5% і 2%, Поділє 4·3% і 1·8%, Київщина 4% і 1·4%, Херсонщина 4·5% і 2%, Таврія 4·2% і 1·9%, Катеринославщина 5·6% і 2·8%, Чернигівщина 4·6% і 2%, Полтавщина 4·3% і 1·9%, Харківщина 4·9% і 2%.

Сї цифри кажуть і страшне і надійне. Страшне тому, що показують, яка велика смертельність є між Українцями наслїдком некультурности і злиднїв. Надійне тому, що мимо сеї страшної смертельности річний приріст серед Українців середно виносить звиш 2%. На сотню людей прибуває на Україні що року двох. У Франції двох прибуде за більш як 10 лїт! Навіть у Німеччині прибуває за десять лїт лиш 14 людей — у нас звиш 20. От у сїм є й надія. Вже тепер Українцї множать ся значно сильнїйше, як инші народи Европи. Коли піднесеть ся рівень української культури, тодї впаде цифра смертельности (головнож дїтей, котрих сотки тисяч що рік гинуть за недоглядом, невіжею матерей та з загальної нужди). Зростанє числа Українців піде якийсь час ще скоршим ходом як дотепер, нарід зможе пережити усї злиднї та діждатись красших часів.

Плідність українського народа не так маловажна як декому хотїло сяб думати. Вона одна справила, що український нарід мимо 500 років татарського лихолїтя, мимо страшного польського й московського гнету не лише що дотепер живе, але й є другим по величинї славянським народом Европи. Між народами Европи взагалї займають Українцї що до числа шесте місце: по Нїмцях, Москалях, Французах, Анґлійцях й Італїянцях.

З тїлесного згляду бачимо тим способом у нашого народа самі добрі прикмети.

Які духові прикмети має українська раса, будемо говорити далї. Що правда, від віків роблять ся ріжними вченими і невченими проби віднайти звязь між тїлесними та духовими прикметами поодиноких людей і цїлих народів чи рас. Однак поза кількома загальниками нїчого ще путнього з тих дослїдів не вийшло. Знаємо лиш одно, що форми загальної вдачі й культури, громадянського й родинного житя, мови, віри є звязані безсумнївними нитками з расовими прикметами. І побачимо дійсно зараз, що український народ не лиш будовою свого тїла ріжний від своїх сусїдів та творить самостійну єдність, але що він також своєю мовою, вдачею, культурою матеріяльною й умовою, відносинами до віри, родини, громади і т. д. дуже відмінний від инших сусїдних народів Европи та супроти них дуже самостійний.

V. УКРАЇНСЬКА МОВА.

Противники розвитку українського народа заступали все й заступають до нинї погляд, що нїякої української мови на світї нема. Польські учені, полїтики та публїцисти безліч разів впевняли світ, що мова, якою говорить нарід на українських землях, чи то в Холмщинї чи в Галичинї, чи на Полїсю чи на Подїлю або в Київщинї, се лиш хлопський говір, наріче польської мови, нездібне до висловлення нїякої висшої думки, нездібне до лїтератури або науки. Тому то треба всякому образованому, що вийшов з під хлопської стріхи, покинути раз на все свою рідну мову і прийняти польську. Хлопською мовою нехай собі хлоп далї балакає, хоч і йому добре би було навчитись панської-польської.

Такого погляду держать ся Поляки не від нинї. Опанувавши без війни виснажені татарським лихолїтєм українські землї, зачали Поляки відразу нащіплювати на них польську мову. Стару українську мову виперли поволи зі суду та уряду, з товариського житя висших шляхотських та міщанських верств суспільности й могли потім голосити, що українська мова се некультурний хлопський говір. Навіть потім, коли Польща впала, держали Поляки таку саму полїтику. Під московським панованєм полишила ся польська мова мовою двірських і міських панів та підпанків, навязувано її дальше всім двірським прислужникам та дрібній шляхтї, з роду українській. А що вже в Галичинї! Там Поляки взяли велику силу й стали систематично, силоміць польщити український нарід, голосячи все і всюди, що українська мова се хлопський, некультурний говір. І таке роблять вони до тепер, хоч українська мова має гарне красне й наукове письменство.

Поступаючи такою дорогою з'огиджування української мови перед самимиж Українцями, Поляки вміли богато декого з них спольщити. Спольщили українських вельмож, українську шляхту, часть українського міщанства, в Холмщині й Галичині навіть богато українського селянства. Богато зробили силоміць та куди більше помогла й помагає їм слаба національна свідомість Українців. Правда, минули вже часи, коли українські інтеліґенти йшли до польських політичних орґанізацій, до оружних повстань для відбудованя Польщі — але небезпека польонізації не минула. Все ще ту й там якийсь несвідомий півінтеліґент-недоука горнеть ся до польщини.

Зовсім так само як Поляки, лиш на свою сторону, поступають від давна Москалі. Коли московське царство на основі переяславської угоди 1654 р. підгорнуло Україну під свою власть, замітив царський уряд відразу, що Українці говорять мовою дуже відмінною від московської. Далекоглядний царський уряд відразу пізнав небезпеку, яка грозить цілости »русскої держави« від розвитку української мови, і не гаючись почав проти неї нерівно завзятійшу боротьбу, як польський уряд. Невдовзі потім зачинає виростати з невеличких зразу початків теорія »Єдинства русскаго народа«, яка вже в XVIII-ім столітю досить кріпка, в XIX столітю доходить до цвітучого розвитку. Вона говорить: нема жадних Українців, нема жадної української мови. Є оден, неділимий »русский« народ »от Карпат по Камчатку«. Він має лиш одну мову »русскую«, з »малорусским« і »білорусским« нарічєм. Сї наріча добрі може для мужиків, але хто лиш вийде понад мужицьку верству, повинен уживати »літературної русскої« мови.

Москалї заступали свій погляд дуже рішучо. Знаємо, що царський уряд гнобив українську мову вже від XVII-го віку і вкінци заборонив 1876 р. уживаня української мови в друку — примір заборони, якої не стрічаємо в цілій всесвітній історії! Заборона впала сама собою 1905 р. та її всїлякими способами виконують в Росії й дотепер. Ось з вибухом світової війни всї українські часописи здержано.

Які успіхи здобули Москалї супроти української мови?

Безперечно більші, як коли небудь Поляки. Вони проголосили »хахлацьку« мову »нарєчієм карпатских пастухоф і свінопасоф«, говором, що нікуди не годить ся, хиба для сороміцьких пісень та для грубого мужика. Вони вигнали українську мову зі школи, церкви, уряду, публичного житя, просто замкнули уста трийцять кілька мілїоновому українському народови. Тим робом сховали його Москалї перед очима цілого світа, так що тепер в культурних краях ледви дехто знає, що на світї є якийсь український нарід, а ще рідше хто розуміє його змагання.

Та без сумніву найбільшу шкоду зробили Москалї тим, що збаламутили богато-богато Українців і відвернули їх від рідної мови. Цїла колишня козацька старшина давної гетьманщини

помосковщилась, так само богато духовенства, міщан. І тепер ще, хто з Українців піде до шкіл та вийде на урядника, інжиніра, лікаря то що, той рідко коли держить ся своєї рідної мови, а чеше по московськи не лиш поза хатою, але й в хаті, з жінкою, дітьми балакає лиш московською мовою, навіть українських наймичок не бере, щоб бач діти не вчились мужицької мови. Щож дивуватись якому несвідомому ремісникови, торговельникови, робітникови, відставному салдатови, що силкується говорити »по благородному«. Нераз бідака й не знає гаразд по московськи балакати та крутить язиком аж вуха болять аби лиш виходило на московське, аби лиш свою рідну мову перекрутити. Не бачить дурень, яке се смішне й погане!

Навіть до Галичини, яка не є під московським пановањем, заглянуло московське »обєдиненіє«. Тут витворилась від 60-их літ минулого століття так звана »старорусска« або москофільська партія. Творять її самі чистокровні Українці-відступники, які голосять, що українська мова се лиш хлопський говір московської, правдиво-русскої мови. Хоч бідаки й не вміють по московськи, то таки старають ся викручувати мову на московський лад і зробили навіть осібну, смішну, мішану мову, так зване язичіє, якої вживають в мові й письмі. Тих москвофілів, як їх зовуть, є лиш горстка, яку добре оплачує московський уряд. Та все таки вспіли вони збаламутити богато галицько-українських мужиків. Ті мужики думають, що »русский« цар говорить тоюж мовою, що вони, і має туюж віру, що вони, та що хоче їх визволити від жидівсько-польської кормиги.

Ось доказ, як важна є справа мови. Мова се зверхній знак народности, неначе вояцький однострій. А рівночасно се найгарнійший вислів духа народу й одинока підойма духового поступу. Коли відберемо народови його мову, він жити ме лиш яко расова ґрупа серед чужого народу, якого мову перейняв. А поки перейме — буде такий нещасний нарід тинятись по світу як сліпий прошак, для якого всякий розвиток замкнений, якого житє-бутє не може вийти зі злиднів.

В такім сумнім положеню народа, якому видирають силоміць його рідну мову, є український народ. Поляки й Москалі довгі століття загороджували українській мові дорогу до розвитку, а коли вона таки розвилась на прочуд гарно, не допустили, щоби український нарід при помочи рідної мови розвив свою культуру і ступив на широку дорогу поступу. Зробили вони се так, що не допустили української мови до шкіл, а дали Україні лиш польські та московські школи. Нині нема на цілій соборній Україні ні одної направду української школи! В Росії української мови навіть як предмету не вчать, в Галичині навіть ті школи, що зовуть ся українські, є направду на пів польські.

А яке жниво?

Коротко кажучи таке, що Українці між славянськими народами мабуть найменче просвічені. Таких, що вміють читати

й писати є на 100 людей в Галичині ледви 40, на Волини 17, на Поділю 16, в Київщині 18, в Херсонщині 26, в Чернигівщині 18, в Полтавщині й Харківщині по 17, в Катеринославщині 22, в Таврії 28, на Кубані знов 17. Се числа страшні! Темнота українського люду просто шукає собі рівної серед инших народів та народців Европи.

Наслідки сеї темноти, сего безпримірного анальфабетизму є просто погубні. Не знаючи грамоти, чоловік в місті, в дорозі, в уряді, у війську не вміє повернутись. Скільки то насміють ся Москалї над »непросвєщонним хахлом«! Не хочуть однак знати, що самі його упхали в сю кромішню тьму! Та се ще не все. Брак просвіти робить всякий культурний поступ неможливим. Лише через брак просвіти смертельність серед нашого народа така велика, як нїгде инде в Европі. Новітні гиґієнічні понятя не можуть за браком просвіти увійти на Україну, щорічно мруть сотки тисячів малих дїтей невміло плеканих, щорічно мруть також сотки тисячів старих людей, на взглядно легкі хороби. А всї вони лишилиб ся при житю, коби народня просвіта стояла висше й український простолюдин знав так само добре поводитись з недужими, як французький чи німецький.

Недостача просвіти в рідній мові робить неможливим також всякий поступ українського народа на економічнім поли. Український хлїбороб управляє свою рілю на лад батьків і дїдів. Се було добре колись, тепер людей стало богато — землїж лишило ся стільки само, що було колись і споконвіку. Треба зі землї добути більше, як колись до бували. Се можна — і нинї німецький хлїбороб добуває з десятини землї в двоє, в троє більше як український хлїбороб. Бо просвічений. В Німеччинї анальфабетів нема, всї грамотні, тож можуть довідатись про поступи хлїборобства і примїнювати їх на своїх господарствах. А темний український мужик — звідки йому дізнатись, як оброблювати рілю, щоби гарно родила? як обійти огород чи сад або пасїку, аби хосен був? як плекати худобу чи дріб, щоби богато користи дали? Без просвіти не обійдеть ся також ремісник чи купець, занепад промислу і торговлї серед українського народа йде виключно від недостачі просвіти. Ось чому український нарід такий бідний, що зі свого богатого краю мусить тїкати до Америки, на Сибір чи в инші безвісти а на Україні розвельможнюють ся ситі чужинцї!

А вже найгірше відбиваєть ся недостача просвіти в рідній мові на полїтично-народнім світоглядї Українців. Не маючи рідної просвіти, звідки довідаєть ся Українець хто він? яка історія його батьків і дїдів? яка його рідна земля велика й богата? чого треба, щоби український нарід став господарем на своїй рідній землї? За недостачею просвіти нема національної свідомости! За недостачею просвіти нема спромоги згуртувати всїх Українців в одну сорокмілїонову масу, що малаб одно по-

чуванє і одну ціль і знала би, що ми є самостійний нарід і потрібуємо самостійної держави!

З усього того бачимо, яка велика вага української мови. Рідна мова се не лиш символ єдности народа, а головна підойма його політичного й культурного розвитку! Вже задля самого свобідного розвитку української мови потреба нам самостійної України. Під польською, а тим паче московською кормигою сей розвиток неможливий, а без плеканя рідної мови український нарід буде все жебраком між народами, з року на рік все біднїйшим, аж поки нужда зівсїм задавить його.

Богато декому головно в західній Европі являєть ся справа української мови маловажною. Прецїнь — мовляв — вона така близька до московської чи польської! Забуває сердега, що всї славянські мови куди близші до себе, як ґерманські чи романські. Крім сего близькість мов се річ так само зглядна як близькість дороги. З Іванівки до Павлівки близько панови, що має баскі конї — за годинку доскочить. Але Іванови з його нужденною кониною треба й три години плентатись, а що вже пішому Свиридови той пів днини за мало! Так само культурному Німцеви хочби й яким дивним говором балакали у його селї, куди легче навчитись лїтературної нїмецької мови, що є таки його рідна, як Українцеви навчитись московської чи польської мови, що хоч близькі та нерідні, чужі, ворожі.

Є безспірна правда, що для Українця польська та московська мова є незрозумілі, а бодай мало зрозумілі. Кождий наш мужик знає, що московська та польська мова чужі йому. На стид науцї, вона що йно в найновійших часах дійшла до такого самого погляду, як його має споконвіку український мужик. Нинї по дослїдах Мікльосіча, Потебнї, Житецького, Яґіча, Михальчука, Огоновського, Шахматова, Корша, Кримського, Стоцького чи инших знаємо, що українська мова се самостійна мова так як і московська чи нїмецька, польська чи французька, а не якесь там наріче. Таке саме признала й петербурська академія наук, хоч зложена з самих Москалїв. Вона заявила 1905 р., що московська й українська мова се дві рівнорядні собі мови.

Мабуть колись усї Славяне східної Европи говорили одною мовою. Але людські мови не є мертві твори — вони живуть і розвивають ся. І як з колишньої одної латинської мови витворились нинїшні мови еспанська, портуґальська, італійська, французька, румунська та инші, так з давної праруської мови через тисячу лїт виросли три мови: українська, московська й білоруська. Вже в XI. віцї були значні ріжницї між мовою київських, а суздальських книжок, в XIV-ім і XV-ім бачимо ще більші ріжницї, в XVII-ім віцї прийшли Москалї на Україну як цїлком чужомовний нарід, з яким годї було розмовитись. А від сего часу ріжницї в мові ще збільшились, головно від хвилї, коли Москалї утворили собі з московських говорів, дуже пе-

ремішавши їх чужими словами, свою літературну »русскую« мову.

Наш розвиток народній дав нам отже окрему від московської та польської мову. Та оба наші сусіди всіми силами старають ся нашу мову зіпхати на становище хлопського говору своїх мов. І богато Українців їм вірить.

Щож на се сказати? Що робити нам?

Наперед се, що якаб не була рідна мова, годі її покидати. Дорожити нею треба і розвивати її що мога. Бо без плеканя рідної мови народ нидіє й гине. А до того треба всякому Українцеви знати, що його мова не якийсь там мужицький говір, але що вона рівновартна кождій иншій світовій мові. Що більше, вона стоїть безоглядно висше як польська, московська, чи яка инша славянська.

Українська мова є перед усім дуже одноцільна, куди одноцільнійша як польська, московська, німецька, анґлійська і т. и. Хоч гомонить українська мова на просторі півтора раза більшім як є німецька держава, то мужик з над Сяну розуміє кожде слово мужика з під Кавказу, Поліщук Чорноморця. Такого нема нїгде в Европі!

По друге: українська мова є дуже богата. В жаднїй славянській та й неславянській мові нема такого богацтва слів, висловів, зворотів, форм як в українській мові. Анґлійський мужик потрібує до щоденного обиходу 300 слів, український не обійдеть ся і трема тисячками.

По третє: українська мова є дуже чиста. Се вислїд її богатства. Є так богато своїх висловів, що не треба собі добирати чужих. Коли пр. Поляки, а особливо Москалї набрали в свою мову безлїч чужих слів, то ми Українцї маємо майже все своє, питоме. Хоч природного богатства української народної мови ще не вспіла вповнї використати українська літературна мова, то таки вже нинї можна сказати, що з виїмком міжнародних, по всім світї уживаних слів, не потрібувати ме українська літературна мова зазичуватись у чужих. Як далеко до української мови пр. московській мові, що аж кишить від чужинеччини!

По четверте: українська мова має велику і гарну літературу. Є в нас величня устна словесність, така богата, як у нїякого з народів Европи. Сї чудові народні казки, помовки, пословиці, що так гарно відзеркалюють душу нашого простолюдя, не находять собі рівнї нїде. Так само українські піснї та думи, що своєю величею і поетичним змістом чудують весь світ! Писана українська словесність сягає XI. віка. Коли в нас писалась Повість временних лїт, твори Іляріона, Серапіона, Кирила Турівського, коли складалось слово о Полку Ігоревім, то в Поляків та Москалїв була ще тьма кромішня, без слїду якого небудь літературного руху. В сумних часах пятьсотлїтнього татарського лихолїття, що правда, українська лїтература розвивала ся слабо. Однак від кінця XVIII-го віку

прийшов новий розцвіт. Прийшов Котляревський, Шевченко, Шашкевич, Федькович, Франко, Винниченко, Коцюбинський, Олесь і багато-багато инших. Українська нинїшня лїтература се нїякий діялектичний загуменок як провансальська або долїшно-нїмецька, а всестороння лїтература великого народу. Українська лїтература уступає що правда московській та польській, головно що до числа письменників та творів, однак переросла вже о голову всї инші славянські лїтератури.

А вже найважнїйшим доказом самостійности української мови й її вартости як культурного орудника є українська наука. Хоч вона дуже молода, то вже має виданя й книжки з усїх областей людського зканя. Тим складає українська мова наглядний доказ, що вона на рівнї з усїма иншими культурними мовами надаєть ся до найтруднїйших наукових дослїдів.

В нарічу не можна розвинути анї всесторонної лїтератури, нї нїякої наукової роботи! Наріча не переслїдують так, як переслїдує українську мову московський уряд. Лїтература наріча не переживе такої заборони, як указ 1876 року. Лиш велика живуча лїтература могла пережити 30-лїтню варварську заборону. І українська лїтература зробила се!

Вона пережила без великих втрат сї злиднї — а навіть вспіла за сей час зробити великанський поступ вперед!

VI. ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.

З розгляду будови тїла та мови Українців переконали ся ми, що український народ се окремна, від сусїдних народів зовсїм відмінна порода людей. Тепер коротко глянемо на історію України й побачимо, що український народ мав також свою окрему історію. Споконвіку він чого иншого хотїв як його сусїди, споконвіку боров ся він, щоби сповнити свої бажання. Історія переказала українському народови щось цїлком відмінне як його сусїдам — тому й має український народ свою питому історичну традицію. Український народ має живе почутє пережитих поспільно хвиль величи й злиднїв, має своїх героїв, славних до нинї у цїлім народї, має поспільне хотїннє на тепер і постійні надії на будучину. Отсе й найважнїйший доказ, що Українцї є самостійним народом.

Українцї живуть на своїй нинїшній землї від найдавнїйших часів людської історії. На основі найповажнїйших наукових дослїдів можна навіть сказати, що в Київщинї, на Волинї, Полїсю ітд. сидять Українцї з часів ще перед Різдвом Христовим. Перед тисячкою лїт виглядали славянські землї ось як:

Усї вони були вкриті великими лїсами — лиш на південній Україні граничив лїс зі степом і на сїй межі рідшав та прорипав ся. Серед лїсів, на полянах, по горах, над ріками жили Славянські племена, кожне своїм житєм. Вони ще не з'єдини-

лись в народи, однак вже тодї були між ними ріжницї в мові, вірі, звичаях, способі житя. У східній Европі — нинїшній Росії вже перед тисячкою літ були три ріжні ґрупи тих племен.

Південна ґрупа, до якої належали: Поляне, Сїверяне, Тиверцї, Уличі, Деревляне, Бужане, Дулїби, мешкала на нинїшній Українї. З них і пішли нинїшні Українцї. Північно-західна ґрупа, до якої належали Кривичі й Дреговичі, стала предками нинїшних Білорусинів. На північнім сходї сидїли Радимичі й Вятичі — предки нинїшних Москалїв. Вони вже тодї були такі відмінні від старих українських племен, шо київський книжник Нестор звав їх »ляцькими племенами«. Вони були дикі й суворі; мішаючись зі сусїдними чудськими племенами: Муромами, Весами, Мещеряками, Мордвою і т. п., вони дали початок мішаному славянсько-фінському народови Москалїв чи пак Великоросів.

Перші початки висшої культури та державного житя були на Українї, коло Київа, що вів велику торговлю з Царгородом через Днїпро і Чорне море. В Київі виросла руська держава Святослава, Володимира, Ярослава Мудрого. Вона щойно мусїла воювати з прабатьками нинїшних Москалїв, накинула їм державний порядок, своїх князів, християнську віру і спільну державну назву Русь.

Стара київська держава є початком української історичної традициї. Вона була українська, бо український народ її оснував і держав. Варяжські дружини були лиш наємною частю оружної сили. Великий розвиток духової й матеріяльної культури в старій київській державі був вислїдом великих культурних здібностей Українцїв. Українська торговля мала тодї преважне значінє для цїлого середземноморського й орієнтального світа. Українські міста тодїшні, такий Київ чи Галич, були більші й богатші як столицї ґерманських чи романських держав середновічної Европи. Українське письменство княжої доби повне виразних слїдів у мові, які доказують, що творили се письменство Українцї, а не прадїди Москалїв чи Білорусинів, вказує виразно на се, що й умова культура високо стояла на давнїй Українї.

Вже тодї, в княжих часах, стали являтись основні прикмети прастарого українського полїтичного світогляду. Основа його була цїлковита рівність усїх громадян і виборне правлїнє. Основою й жерелом всякої власти було віче — загальний збір усего громадянства, яке збирало ся в кождій потребі, постановляло, що треба робити і вибирало людей, що мали сї постанови виконати. Такий устрій був споконвіку у всїх ґерманських та славянських народів, у нас він був найсильнїйший і вдержав ся найдовше. Княжий устрій, взявши велику силу, приглушив дещо давний громадянський устрій, але він не давав ся і неначе вкрите попелом багаттє, що хвиля виступав на верх. Через те не могли київські великі князї вдержати цїлої держави в єдности. По Володимирі Великім й Ярославі

Мудрім розпала ся староруська держава на богато княжих уділів. В удільних князівствах сила громадського устрою і боярства стала ще більша, так що на українських землях влада князів була дуже обмежена.

Наслідки слабої влади князів старої України були лихі. З одної сторони виросла під боком нова сильна московська держава. Удільні князї на північних землях староруської держави дуже скоро зросли у велику силу. Населенє їх земель було не українське, а мішане з Радимичів, Вятичів і фінських народців. Вдача сего старомосковського народа була вже зразу инакша як українська. Москалї від самого початку своєї істориї є противні народоправству, а хочуть як найбільше скріпити власть князя. Люд помагає князеви проти бояр і церковних достойників, і князь стає скоро необмеженим володарем своєї землї та розпоряжає її силою до схочу. Ось тому то змогли володимирсько-суздальські князї вже в XII віцї розпочати завзяту боротьбу з Київом і підірвати його володїюче значінє. 1169 р. Москалї вперше зруйнували Київ, і він не зміг вже двигнутись до своєї давної величи. Тодї вперше Москва взяла верх над Україною.

Так само сумні були наслідки слабої влади українських князів з другої сторони — від полудня. Тут по степах сидїли здавна кочові фінсько-монгольські народи. Вони товпили ся по чорноморських степах і випадали звідсїля грабіжними ордами на Україну. Ті Хозари, Печенїги, Торки, Берендії, Половцї були страшною язвою для України. Однак як довго Київ був сильний, князї давали собі якось раду з кочевниками. Колиж Київська держава подїлила ся на части, і московська сила знищила значінє давньої столиці, зменчила ся відпорна сила давної української держави. Вже Половцї змогли значні простори південної України знищити й замінити на пустару. Щож доперва, коли на українські степи прийшла найстрашнїйша зі всїх орд — татарсько-монгольська!

В 1224 роцї розбили татарські полчища над Калкою війська зєдинених українських князів — 1240 впав Київ у попелища, по нїм усї українські міста, навіть у далекій Галичинї. Почало ся татарське лихолїтє, що трівало повних пів тисячки лїт, до половини XVIII-го віку.

Значінє татарського лихолїтя є величезне — воно, а не що инше зробило нас Українцїв найнещасливійшим народом Европи. Воно здержало наш розвиток на довгі столїтя, перемінюючи наші землї в значній мірі на безлюдну пустару. Всїж останні наші землї, не виключаючи Галичини, Холмщини, Волинї, Полїся, Чернигівщини жили тих пятьсот років у безнастанній трівозї перед татарськими набігами. Бувало — головно в XVI віцї, що й кількадесять татарських нападів на Українї нараховувано до пів сотки лїт! Як можна було серед вічної воєнної трівоги народови розвивати ся й рости в силу?

Перші наслідки татарського лихоліття були: остаточний упадок київської держави і пересуненє осередка української державности на захід, в Галичину, де князь Роман Великий був († 1205) збудував сильну, окрімну державу галицько-володимирську. Та хоч вона ще сотню літ змогла устоятись проти Татар, то все таки мусїла упасти.

Бо другий головний наслїдок татарського лихоліття був такий: Коли татарські орди нищили житєву силу України, тоді сусїдні народи, за її плечами могли рости в силу і творити кріпкі держави. Хоч Татарва тих сусїдів України нераз і добре скубнула, та все таки дорога туди була їй за далека, щоби можна було що рік туди ходити.

Тим робом виросли Москва, Литва і Польща. Москва теж богато витерпіла від Татар, однак вона лежала за далеко, щоби Татари могли її взяти під безпосередку владу або її так сильно гнобити набігами, як Україну. Противно — татарське володінє, якого вірними підданцями були московські князї, позволило їм підбити під свою власть поменчих князів (тверських, рязанських то що) і положити тривкі основи під московську державу, яка невдовзї зачала »собирать русскія землї«. Татарський віковий вплив ще більше відчахнув Москалів від Українців, ще зміг деспотію князів, потім царів, ще більш закріпостив нарід і викривив його душу в напрямі обожаня деспотії. Литва і Польща були спершу слабі держави. Однак вони могли розвиватись в пригіднійших умовах, як Україна. Татарські напади не зашкодили Литві нічого, Польщі лиш небогато. Тож коли вимер галицько-володимирський княжий рід (1340), Литовцї й Поляки рушили на Україну немов на покинене хазяїном добро. Сварили ся й били ся навіть із собою, однак вкінци погодили ся. Польща взяла Галичину і Володимирію та Поділє, все инше взяла на початок Литва. Аж в Люблинській унії 1569 р. наконечно поділили ся добичею. Литві остав лиш кусник Підляся й Полїся. Все инше забрали Поляки.

Се все діяло ся в самім розгарі татарського лихоліття. Український нарід, вічно шарпаний Татарами, не мав ніякої спромоги сам орудувати своєю долею. Його земля переходила з рук до рук, він сам став невільником, за котрого торгували ся між собою пани.

З упадком галицько-володимирської держави прилучило ся до татарського лихоліття ще й польське лихоліттє. Воно своєю шкідливістю було мало що менче як татарське і виснажувало кількасот літ усї сили України.

Польська держава була перед усього за слаба, щоби проковтнути українську землю й її нарід. Польща була за слаба, щоби бодай оборонити зайняту українську теріторію. Татарські набіги дальше гуляли собі по українських землях та систематично обезлюдновали їх, ведучи щорічно десятки тисяч українського населеня в бісурманську неволю. Українські не-

вільники наповняли торги Козлова, Кафи, а відтак Стамбулу і всього могаметанського світа. Польська оборона границь се було посміховище: замки валились, війська було дуже мало, а як було яке, то рушало в поле тоді, коли Татари безпечно вже вертали в Крим. Татарське лихолїтє не зменчило ся через польське пановане нї на крихітку, натомість прилучив ся до него завзятий польський гнет.

Він проявив ся наперед великим натиском на українських вельмож і українську шляхту. Хто з них не хотїв втратити майна і значіня, переходив на католицтво і ставав Поляком. Так сполячились українські вельможні роди Вишневецьких, Острожських, Чорторийських, Сангушків, Заславських, Четвертинських і т. п. За ними пішла поволи ледви чи не вся велика і дрібна українська шляхта. Рівночасно пішов гнїт на українські міста, українських горожан поволи відсунено від управи містом, від міських судів, а в кінци виперто з городів на передмістя. На їх місце прийшли Жиди. Українського хлїбороба притягано до щораз то нових повинностей супроти панів-дїдичів і вкінци цїлком закріпощено.

Се гноблене українського народу йшло головно на релїгійнім та суспільнім поли. Українська православна віра, яка була після тодїшних поглядів основою народности, була для Польщі предметом особливого переслїдуваня. Висші духовні уряди обсаджував польський уряд своїми поплечниками, звичайно цїлком нездатними людьми, низше духовенство держав у невіжі та вбожестві, гнобив братства церковні, головну тодї остою української віри, силоміць замикав українські церкви і перемінював їх на костели, не щадячи й покійників, що були при церквах поховані, українську віру вважали Поляки хлопською, на кождім місци показували їй свою погорду, вкінци дійшло до того, що православні українські церкви віддавано в аренду жидам, а попів приневолювано до панщини.

Польський уряд вкупі з Єзуїтами задумав також перевести всїх Українців на польську віру. Ступенем до того мала бути церковна унія української церкви з Римом, яку переведено в Берестю 1596 р. Однак сей плян не вдав ся. Бо з одної сторони переважна більшість Українців остала при давній вірі, з другої сторони унїяти через прилученє до католицької церкви не перестали бути Українцями. Навпаки унїятська церков стала невдовзї такою самою національною церквою Українців як православна, а тепер по змосковщеню православної церкви на Українї московським урядом остала одинокою церквою, що має український характер.

На суспільнім поли потрафили Поляки поволи звести Українців до становища переважно хлопської маси з деякими останками міщанства і шляхотського стану. Українську мову поволи усунено з урядів і судів, тай поза тим письменна мова попсувалась через прийнятє богатьох польських слів і зворотів.

На загал беручи була отже Україна для Польщі не чим иншим, як для сучасних держав їх заморські кольонії. Польща визискувала Україну як могла, вирубувала її ліси на смолу, поташ і вуголь, витискала послїдне, що могла, з родючої української рілї, розпоряжала немов тяглою худобою українським населенєм, а замість того не давала нїчого крім гнету релїґійного, суспільного і національного. Оттодї то виросла ся пропасть між українським та польським народом, яка й доси істнує і замість поменчитись постійно росте.

Тодїшні Українцї відчували своє положеннє — завойованого народа дуже прикро. І від самого початку протестували не лиш словом — на польських соймах, але й дїлом. Були визвольні боротьби в Галичинї (XIV і XV вік), було повстаннє Свитригайла по всїх українських та білоруських землях (XIV вік), було повстаннє Михайла Глинського (XVI в.), не вгавала опозиція українських панів і шляхти проти унїї Литви з Польщею. Можна сказати, що Українцї від 1340 року аж до розборів Польщі нї на хвилю не переставали боротись з нею дїлом. Однак ся боротьба мала дуже малі вигляди і була дуже трудна сама по собі. Татарське лїхолїтє страшно обезлюднювало цїлу Україну і підривало її силу. Польща мала до розпорядимости державну орґанїзацію, яка була що правда сильно розстроєна, однак супроти незорґанїзованих українських мас богато значила.

В тім страшнім положеню, коли все рвало ся, коли під напором Польщі з одної, Татарщини з другої сторони грозила українському народови цїлковита заглада, з'явив ся чинник, що виратував Україну від національної смерти і спрямував її на нові шляхи розвитку. Сей чинник — то козаччина.

Українське козацтво не було анї твором вельмож чи королів, як кажуть деякі, анї якогось мішаниною ріжних народів як кажуть другі. Воно витворило ся само силою природної конечности з пограничної української людности, що жила в пограничних землях України: на східнім Подїлю, в Київщинї й Заднїпрянщинї. Тут що року гуляли татарські орди і небезпека була постійна. Зате не заходили сюди польські пани й урядники. Була небезпека, але була й воля, і за нею йшов український нарід в небезпечне пограниче. Тут виросла козацька орґанїзація, вицвіт самостійного хотїння українського народу — запорожська Січ. Вона показує нам найгарнїйше, куди від віків змагала й змагає українська полїтична думка.

Основою козацької орґанїзації була безоглядна рівність усїх громадян в полїтичних і суспільних правах. Уся власть була в руках загальної ради всїх громадян, виконували її вибрані радою урядники: кошовий, писар, курінні ітд. Їх власть була в мирних часах обмежена постійною контролею громади, зате в війнї діставав кошовий до рук таку могучість, як ледви чи який сучасний володар Европи.

Не дивно, що козацьку орґанізацію порівнують деякі до лицарських орденів середновіча. Не дивно також, що Поляки і Москалї часто рівняють наше козацтво з анархічною бандою розбійників. Для Поляка, що й дотепер має пансько-аристократичний світогляд, для Москаля, що все був і є приклонником самодержавного ладу, мусїла козацька республика виглядати на анархічний устрій. Тому то польська і московська держава мусїли бути завзятими ворогами української козаччини і завзято її поборювати.

Козачина дала українському народови дуже богато. Вона перед усїм захистила значну часть України перед татарськими набігами лїпше, як се робив польський уряд. Погранична пустара почала заселюватись густїйше, українська кольонїзація знов пішла в степи. Козаччина розбудила в народї воєнного духа, додала йому відваги і самопевности, в козацькій орґанїзації находили підпору всї визвольні стремлїня Українців. Козацтво стало військом — мілїцією українського народа і завязком його нової державної орґанїзації.

Польський аристократично-шляхотський державний лад не міг стерпіти республиканськo-демократичного козацького ладу. Та не мав сили його згнобити. Пішли одно за другим українські повстання. Вкінци в 1648 роцї Богдан Хмельницький розбив польські війська і по тристалїтнїй неволї виборов Українї полїтичну свободу і самостійність.

Про величезне значінє Хмельничини на жаль навіть між самими Українцями нема ясної думки. Хмельничина се не було повстанє невдоволеного козацтва чи гнобленого хлопства. Се було повстанє цїлого українського народу проти Польщі, що озлило ся від Заднїпря по Надсянє, від чорноморських степів о Білоруси. Свідчить про се визначна участь в сїм повстаню українського міщанства, духовенства, а передовсїм шляхти. А ся держава, що її сотворив Хмельницький, не була собі якась хвилева орґанїзація. Се була могутня гетьманська держава. Основу під неї клала козацька орґанїзація, яку Хмельницький перенїс із тїсних рамців Запорожа на широку Україну. Нинї, в XX віцї дивує нас велика доцїльність сполуки військової власти з адмінїстрацією, яку перевів Хмельницький. Вона для молодої держави була одиноко вказана.

Положенє молодої української держави було незавидне. З усїх сторін стояли сильні вороги, на всї сторони треба було вести війну. Щоби найти якунебудь опору, заключив Хмельницький 1654 р. переяславский договір з Московщиною. Україна входила з нею лиш в дуже нетїсну унїю, задержувала цїлковиту автономію та козацький устрій і мала навіть право самостійно заключувати договори з заграничними державами.

Переяславський договір вважає богато Українців нещастєм для України й винуватить Хмельницького за сю погубну помилку. Однак сей погляд нестійний. Хмельницький хотів лиш хвилево найти якусь опору, щоби потім добути Українї цїлко-

виту самостійність. На жаль серед тих змагань Хмельницький скоро помер, і Москва почала відразу похід на знищенє України. Не переяславський договір сам по собі був нещастєм для України (бо він і так не довго був би вдержав ся), а скора смерть Хмельницького.

Для самодержавної на скрізь Москви був демократичний устрій української гетманської держави чимось незрозумілим і ворожим. Вона напружила всї свої сили, щоби українську державність знищити. Вона використала нездібність наслїдників Хмельницького і розлад серед самої української суспільности. Московська полїтика цькувала козацьку старшину проти гетьмана, козацьку черн проти старшини, Запорожців проти городових Козаків, селян проти Козацтва, купувала значних людей грішми чи земельними надїлами, і в сїй війнї всїх проти всїх ішла простою дорогою до поневоленя України. Се й були страшні часи руїни, до якої на жаль самі Українцї приложили богато руки!

Московська полїтика обмежувала при кождім новім виборі гетьмана потрохи українську автономію. В андрусівськім мирі 1667 р. Москва подїлила ся Україною з Польщею. Польща взяла правобічну Україну, страшно знищену й обезлюднену. Тут впала українська державна орґанїзація скоро, на лївобічній Україні вона держалалась ще сотню лїт, мимо страшного гнету Москви. Надармо пробував гетьман Мазепа скинути московське ярмо при помочи славного шведського короля Карла XII-го, підчас великої північної війни. В нещасливій битві під Полтавою 1709 р. Москалї побили Шведів і Українців. Петро Великий згнобив повстаннє України страшно жорстоко, зруйнував Січ і зніс автономію України. Правда, по смерти Петра відновлено гетьманство, однак воно вже не мало ніякого значіння. Вкінци 1764 р. знесла Росія останки автономії України і зруйнувала 1775 р. останнє забороло України — Запорожську Січ. Український люд закріпощено, українські висші верстви відчужено від народу.

Тим способом вспіла Росія українську державу, засновану Хмельницьким, за нецїлих півтора столїття цїлком знївечити. Рівночасно зробила вона те саме з Польщею і дістала через подїли Польщі 1772—1795 цїлу українську землю з виїмком Галичини й Буковини під свою власть.

Однак полїтична перевага не могла вистарчити для Московщини. Московський уряд замітив вже зараз по переяславській угодї, що Українцї по мові, культурі, змаганням цїлком відмінні від Москалів. Чули се й тодїшні Українцї дуже сильно і згорда споглядали на некультурну Москву. Московський уряд найшов собі в сїй справі дуже добру дорогу. Він покликував українських учених в Московщину, де вони дуже причинили ся до розвитку тамошньої культури, з другої сторони він виступив з залїзною консеквенцією проти всяких окремішностей на Україні: в мові, церкві, звичаях і тд. Вже 1680 р. заборо-

нено всю українську церковну літературу, 1720 р. заборонено друкувати українські книжки взагалі. Українські школи, що були ледви не в кождім селї, зачинено. Ось у Чернигівщинї було в половинї XVIII. віку 866 шкіл, заснованих в гетманських часах. В початках XIX. віку не було вже анї одної! Всї позносив московський уряд. Ось де причина безпросвітности Українцїв! Зачало ся мученнє української дітвори незрозумілою московською мовою, прийшов упадок просвіти на Українї, яка за козацьких часів дивувала чужинцїв своєю культурністю,

Так само як українську школу, зруйнував московський уряд православну українську церкву. Вона до тепер була майже самостійна — залежність від царгородського патриярха була дуже маленька, церковну мову вимовляли на український лад, так що вона була зрозуміла простолюддю, проповіди голошено по-українськи, Українцї були попами і владиками. Московський уряд піддав українську церкву спершу під власть московського патріярха, а потім »Святійшого Синода«, себто під власть царя. Українську мову й споконвічні українські церковні звичаї прогнано з українських церков, наслано московських попів і архієреїв, одним словом відчужено український народ від православної церкви. Православна церква стала лиш знарядом московщеня українського народу.

Так само знищив московський уряд унїятську церков. Вона мимо польсько-єзуїтських заходів стала національно-українською і зазначувала виразно окремішність Українцїв від Москалїв. Задля сего московський уряд зніс її цїлком і серед страшних переслїдувань приневолив українських унїятів Холмщини й Підляся »вернути« до православія. Нинї є унїятська віра одинока серед усїх вір світа, що заборонена в російській державі. Вільно бути хочби й язичником-поганином, а унїятом нї! І то лиш тому, що унїятська віра була колись (і є в Галичинї) національною українською! Тому то в часї світової війни, коли Москалї зайняли українську Галичину, відразу зачали ся переслїдуваня унїятської церкви. Зрештою цїлком так само переслїдують Москалї від десятилїть штунду на Українї. Соткам таких сект можна розвиватись — штундї нї, бо вона українська!

Сї обрусительні змаганя московського уряду не остали без наслїдків. Величезна більшість українських великих земельних власників, богато міщан, попів, урядників покинуло свою рідну мову і культуру та стало Москалями. Москва дістала з українського пня безлїч високих урядовців, полководцїв, писателїв, промисловцїв і т. п. Для панства великого, для лакімства нещасного десятки тисяч що чільнїйших людей покинуло свій вбогий народ і пішло на службу Москалеви.

Та однак почутє національної самостійности і жива історична традиция остали. Непримиримо відносила ся душа українського народа до московського поневоленя. Вже 1791 р., коли грозила війна Прусії з Росією, їздив висланець Українцїв Капніст

до Берліна, щоби намовити пруського короля до війни з Росією та до визволеня України. В початках XIX віку було серед потомків давної козацької старшини на Україні дуже живе змаганє до відновленя української автономії. Співчасне відродженє української літератури підпомагало дуже сей рух. Стали множити ся тайні кружки й товариства. Найвизначнійше було кирило-методіївське братство, до якого належали між иншими Шевченко і Костомарів. Уряд безпощадно згнобив се братство, Шевченко відпокутував свою участь в нїм десятьлїтним засланнєм в азійські степи, яке знївечило його здоровлє і загнало в передчасну могилу. Так само згноблено всї инші проби Українців розвинути своє національне житє. Колиж воно не хотіло завмирати, послїдував страшний указ 1876 року, що відбирав рідну мову цілому великому українському народови!

Та й сей безпримірний в історії людства указ не вспів здержати розвитку українства. Літературний і науковий рух перенїс ся на скільки се було можна до Галичини, полїтичний рух пішов під землю. Українська молодїж заповнювала ряди російських революціонерів. При невиробленю української національної ідеольоґії попали сї надійні люди на хибну дорогу. Думаючи хибно, що шлях визволення України йде лиш через визволенє всеї Росії від царського абсолютизму, жертвували тисячі молодих Українців здоровлє й житє для загально російських революційних цїлей. Богато голосило навіть, що тепер не час на український націоналїзм, що він є назадницький і спинює лиш загально-російський поступ. Бували й такі, що вбравши на себе московську рубашку й лаптї, йшли на українські села проповідувати московською мовою кличі поступу! Яка величезна й безплідна затрата енерґії! Кілько шкоди потерпів з такого запомороченя найлїпших своїх одиниць нещасний український нарід! Як сильно поступилоб українство, колиб сї люди, замість марнувати сили для добра так ворожого для України народу як московський, посвятили їх для рідного українського народу!

Цїлком природно, що велика російська революція 1905/6 року не принесла українському народови майже нїчого. Недостача національної проґрами в українських поступовців не позволила їм добитись якогось красшого життя для свого народу. Оден однїсенький успіх був сей, що указ з 1876 р. від часів революції не виконуєть ся. Вільно вже дещо друкувати в українській мові, але все те обставлено такими заборонами, що рідко що українське проскочить крізь цензуру. Позатим українська мова недопустима в публичнім життю, в урядї, школї й церкві так само як перше. З вибухом світової війни російський уряд фактично відновив знов указ з 1876 і заборонив українську мову так на російській Українї як і в добутій часово Галичинї.

Богато лїпше жило ся українському народови в Австрії. Хоч лиш маленька, природою не дуже богата, найбільше з усіх

українських земель пригноблена польською кормигою, вспіла австрійська Україна дійти до значного національно-політичного розвитку. Перший наслідок австрійськогоünпанованя над Галичиною й Буковиною (від 1772 зглядно 1775) був сей, що український нарід дістав рівноправність з иншими народами, перший раз по сотках літ неволі. Під німецько-австрійською управою український нарід відпочив по польській неволи та став поволи розвивати ся і йти вперед. Коли на місце німецько-австрійської управи прийшла польська, положенє Українців в Галичині значно погіршило ся. Поляки добули в Австрії таку силу, що Галичина стала неначеб польським краєм. Що з того, що австрійські закони запоручували Українцям всякі національні, культурні й політичні права, коли польські управителі Галичини на кождім кроці систематично ломали австрійські закони й розвели страшний гнет над Українцями, такий само безоглядний, як за кордоном Москалї.

Найгіршим вислїдом польського гнету було москвофільство серед українського населеня Австрії. Воно що правда дуже скоро занепало наслїдком зросту української національної ідеї, однак Поляки не дали йому загинути цїлком. Вони підпирали його цїлою силою, щоби поборювати українство, а рівночасно клеветали на Українців перед австрійським урядом, що Українцї мовляв усї москвофіли, тому треба Полякам дати ще більщу власть в руки над Українцями. Найгидкійші клевети пускали Поляки на Українців саме з початком світової війни і спровадили тим головно на нещасне українське селянство страшні репресії.

Не Австрія, а Поляки гнобили український народ. Всетаки під австрійським панованєм, хоч і як шкодили Поляки, міг український нарід сяк так розвиватись. Можна сміло сказати, що справедливі, конституційні австрійські закони могли дати українському народови в Австрії дуже гарний розвиток. Українська мова найшла рівноправність в урядї й школї, потворила ся безліч українських научних, культурних, економічних і політичних товариств і інституцій, Українцї дістали деякий вплив у соймі й парляментї, приготовляв ся український унїверситет і т. п. і т. п. Одним словом в Австрії найшли Українцї, мимо перешкод з боку Поляків, спромогу розвинути свою національну ідеольоґію.

Ось і весь огляд історичної традиції українського народа. Чи вона живе в народї?

Так! Вона живе й то на ріжні способи.

Перед усього вона живе дуже сильно серед простолюддя. Воно в своїх переказах, оповіданях, піснях лелїє свою бувальщину з такою любовю, як жаден з европейських культурних народів. Національні герої часів козаччини нинї на устах і найтемнїйшого мужика.

Крім того головний змисл української історичної традиції дуже живий у всякім Українци. Його основа се глубокий

демократизм, любов і змагане до народоправства і свободи для всїх, на всїх полях.

Тим саме зазначуєть ся велике противенство української ідеї до польської і московської. Польська національно-полїтична ідея в своїй основі шляхотсько-аристократична, московська споконвіку покланяєть ся абсолютизмови царя чи доктрини. Тому то визначною цїхою української історично-полїтичної традиції є глубоке почуте окремішности супроти Поляків і Москалїв.

Дальша прикмета української історично-полїтичної традиції се цїлковитий брак імперіялїзму. Польська і московська полїтична думка основана на поневоленю сусїдних народів. Поляки мріють про відбудоване польської держави від Балтійського до Чорного моря, в якій Поляки булиб володіючим народом і панували над Нїмцями, Литовцями, Білорусинами та Українцями. Москалї бажають удержати велич своєї держави, що гнобить сотню підчинених їй народів, а мріють про розширене її на всї славянські народи. Українцї бажають собі лиш української національної держави в етноґрафічних границях. Вони хочуть бути господарями лише на своїй власній земли — чужого не бажають і наскільки можна судити по минувшинї й теперішности, бажати не будуть.

VII. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА.

Поляки й Москалї, а за ними цїлий світ голосять, що Українцї се некультурний, напів дикий нарід. Головно Поляки розводять ся широко над некультурністю українського народу, зовуть його азійською дичю, якої розвиток небезпечний для культурних цїнностей Европи.

Наслїдки такого представлювання Українцїв перед світом безумовно поганї. Ще гірше однак те, що самі Українцї, начитавшись всего того, що чужницї нагородили про український нарід, набирають про рідну культуру цїлком хибних поглядів. Спитайте богатьох високообразованих Українцїв про українську культуру, а почуєте сливе те саме, що вичитали в ворожих чужинецьких публїкаціях, хиба в дещо злагідненій формі. Що більше! оден з найчільнїйших сучасних українських письменників представляє українські народні маси неначе чорну, громову хмару, що має змести з лиця землї культурні українські верстви!

Приміру такої лихої думки про рідний нарід не зустрічаємо нїгде в світї! Звідки вона пішла? З невіжі, з незнаня свого власного народу. Страшно розповсюднена ся невіжа поміж інтелїґентними Українцями, оден лиш лїк на неї — основне пізнанє свого народу і його історії.

Українська культура істнує від більш як тисячліття, між славянськими вона бодай чи не найстарша. Нинїшна українська теріторія була ще перед Різдвом Христовим осїдком грецьких кольонїй, сферою інтересів старо-грецького купецтва. Сюди сягала культура римської імперії. Та й місцеве населеннє було, як показують археольоґічні нахідки, вже здавна високо культурне. В заранню середних віків почав на Україну плисти широкою рікою вплив византійського культурного огнища. На основі питомої культурности виросла під тими впливами староукраїнська культура Київа і Галича. В княжих часах України вона сягнула так високо, що тодїшний Галич чи Київ куди перевишав тодїшний Париж чи Лондон величиною, богатством, торговельним значіннєм! Чим була тодї Польща? Бідним лїсовим краєм; знали її нїмецькі купцї лиш з того, що туди вела дорога на богату й культурну Україну! Чим була тодї Московщина? Напів азійським, диким краєм, що був культурною кольонїєю України!

Хоч татарське лихолїтє страшно знищило староукраїнську культуру, то вона таки вспіла завоювати в XIII і XIV віцї цїлу Литву. Староукраїнська мова стала двірською і письменною мовою великого князївства Литовського, староукраїнський звичай запанував всюди. Скільки культурного добра вивезли Поляки з одної Галичини в XIV і XV віцї! Тому завзятому напорови Поляків на Україну не могла українська культура оперти ся, як не могла оперти ся й українська державність. Бо з другого боку йшов другий ворог — Татарщина! Однак хоч упала стара українська просвіта, наука, лїтература, штука, то все таки по старій українській культурі лишили ся серед українського народа такі значні слїди, що новий надійний розвиток є так як певний. Ті слїди творять так звану етнольоґічну, людову культуру українського народа.

Людова культура українського народа стоїть без порівнання висше від людової культури Поляків, Білорусинів, Москалів, Румунів, Мадярів чи Словаків. Рідна людова культура се при нинїшнім низькім станї просвіти можно сказати одиноке забороло українського простолюдина перед винародовленєм. Вона хоронить його і в Холмщинї і в Галичинї і в Пинщинї і в Курщинї і над Тихим океаном від мимовільної національної зради і від переходу в чужий ворожий табор.

Українська людова культура се прастара культура чисто хлїборобського народу. Все в нїй примінене до хлїборобства, що споконвіку було й є тепер головним зайнятєм українського народа.

Українські селитьби, заквітчанї цвітниками, умаєні садками своїм виглядом дуже корисно відбивають від голих і брудних московських чи польських селитьб. Біленька й чистенька хата Українця без порівнаня культурнійша від брудної польської »халупи« чи крайно нехарної московської »ізби«. Українська народна ноша куди гарнійша як безцвітна польська

або півазійська московська. А що вже сказати про товариські звичаї та форми. При грубоватім польськім та московськім мужикови наш селянин зі звоєю чемністю та вважливістю виглядає немов уроджений аристократ. Ще глубшу пропасть копає між Українцем і його сусїдними народами висота української умової культури. Її відзеркалює величава устна словесність українського народа, якої дарма шукати серед инших европейських народів. Світогляд українського мужика находить свій вислів у тисячах пословиць і притч, повних житєвої фільософії. Безліч історичних пісень і дум звеличує кріваву та славну минувшину України та її героїв, непорівняне богатство артистично викінчених ліричних і обрядових пісень прикрашує щоденне життє. З того погляду Москалї чи Поляки не можуть увійти хочби в найменше порівнаннє з Українцями. Їх устна словесність бідненька й поганенька собі.

Так само людова штука (музика, різьбарство то що) стоять у українського люду куди висше як у його сусїдів. А що вже казати про звичаї та обряди, що виповняють і прикрашують цїле життє українського мужика від колиски до гробу. Якеж порожне супроти них житє Москаля чи Поляка! Відносини до віри своєї чи чужої доказують нам також, що Українець куди культурнїйший від Поляка чи Москаля. Українцеви важна суть віри, її моральне значінє, а не обряди чи доґми. Длятого Українець є до скрайности толєрантний. Поляки та Москалї нетолєрантнї та склоннї до сектярства, чіпають ся внїшностей віри. Родиннї відносини та становище жінки стоять нерівно висше у Українцїв як у Поляків та Москалїв, де ще богато первісности та неволї. Українська громада се свободолюбне, народоправне товариство — Поляки вроджені аристократи чи слуги аристократів, Москалї споконвічні невільники або деспоти!

Богато, богато можнаб ще навести цікавих культурних прикмет українського люду. Всї вони доказують, що українська людова культура стоїть дуже високо в порівнанню до людових культур сусїдних Українцям народів, хоч сї народи й панують полїтично над Українцями.

На жаль, богато гірше стоїть справа з культурою української інтелїґенції. Коли простолюдин мимо 500-лїтнього тататарського лихолїття, мимо кількасотлїтньої московської чи польської кормиги встиг станути на такім зглядно високім ступени культури, то українська інтелїґенція культурно дуже слаба та підлягає до нинї з одної сторони польським, з другої московським впливам, замість оперти ся на величній основі української простонародної культури і доповняти її з західно европейських взірців. Серед інтелїґентних Українцїв переважна більшість се культурні Поляки чи Москалї, які лиш говорять та чують по українськи!

Наслїдки того стану препогані. Можна сказати, що саме тут лежить причина нинїшного сумного стану українського

народа в цїлости. Коли би наша інтелїґенція не шукала чужих богів там, де не треба, і то від столїть, не булоб можливе таке, що Поляки й Москалї сховали нас від очей широкого світу та звели нас недалеко до значіння етноґрафічної маси, що має бути лиш добрим погноєм для зросту їх культури та полїтичної сили.

Перед усього терпить на тїй культурнїй хибі української інтелїґенції матеріяльна культура України. Хлїборобство, промисл, торговля — одним словом використуваннє природи є зарівно у Поляків як у Москалїв на дуже низькій ступени. Українська інтелїґенція шукає собі взірцїв у народнїм хозяйстві саме у тих мало культурних своїх сусїдів. Цїлком зрозуміло, що природні скарби України наслїдком того можуть лиш в части бути використані. В Бельґії чи Нїмеччинї добуває хлїбороб з одної десятини землї в троє або й у четверо більше збіжа як в Росії, Польщі чи хочби Українї, хоч пр. родючість нїмецької землї куди менча як української. Так само годї Українцям вчити ся від Поляків чи Москалїв плеканя худоби чи дробу. Вистарчить кинути раз оком до статистичних табель, щоби помітити як відстали Поляки чи Москалї від західно-европейських народів. А що вже сказати про гірництво, промисел чи торговлю! Або подивім ся на дороги водяні й сухопутні, зелїзницї, почти, телєґрафи і т. д. Що нам дає тут польська чи московська культура? Вона ж просто смішно нездарна в порівнанню з такою ж культурою західної Европи! Всї ті Українцї, що балакають про »висоту« московської культури нехай собі завдадуть дещо труду й порівняють, що зробила російська культура на такій пребогатій Українї чи Сибіри, а що зробила пр. нїмецька культура з бідної природою Нїмеччини!

Те саме можна сказати про польську і московську умову культуру. Польська і московська наука, що правда висше стоять як молода українська наука, але куди їм до нїмецької, анґлїйської чи француської! Польська й московська наука дуже поверховні, неметодичні, обчислені на зівнїшний ефект, повні прогалин, несистематичні. Польська і московська лїтература та штука що правда дуже богаті, однак їх дух Українцеви чужий. В польській лїтературі є безумовно одна черта, яку нам доконче треба перейняти і наслїдувати — се її патріотичність. Любов до свого народа, його бувальщини й будучини так і бє з кождої стрічки новійшої польської лїтератури. В московській знов лїтературі є високе поставленє психольоґічного моменту, вартне наслїдування у нас. Поза тим однак умова культура Поляків та Москалїв для нас не то зайва, але й дуже шкідлива.

Польська умова культура не годить ся для Українцїв головно через свій аристократизм. Польська культура виросла не з польського люду, а понад ним; вона дотепер ще не найшла дороги до простолюдина. Взорувати українську культуру на польській, значить відривати її від народного коріня.

Ще небезпечнїйше для України шукати культурних взірців у Москалїв. Умова культура Москалїв не виказує нїяких національно-патріотичних почувань. Вона заражує Українцїв рівнодушністю до своїх національних ідеалів і рве їх нїби то на вселюдські шляхи, коли під боком рідний нарід гине в темнотї. Московська умова культура є рішучо недемократична, відчахнена від люду. Люд її не творив, творила московська інтелїґенція, сотворена свого часу Петром Великим і його наслїдниками. Вона при сїм твореню нїчого не брала від люду, не оглядала ся на його потреби. Інтелїґент, вихований на московській умовій культурі, є від простолюдина так далекий, що хосенна праця для народу йому не під спромогу. Показала се дуже ярко послїдна російська революція.

Московська умова культура дуже зівнїшна. Під тонкою верствою культурности криєть ся первісність та грубість. Інтелїґент московської культури стоїть в товариськім житю і його формах низше від українського мужика. Так само сумно стоїть справа з половими відносинами та родинним житєм. Московська культура приносить зі собою полову необузданість та занепад родинного житя. Як низше від українського мужика стоять заражені московською культурою інтелїґенти! А вже найгірше виступає зовнїшність московської умової культури в степени образованя перейнятої нею інтелїґенції. Інтелїґент московської культури образований дуже поверховно. Його фільософічно-релїґійний світогляд дуже вузенький, його наукові відомости малі. Не дивниця тому, що він не вміє найти собі відповідного становища до віри, суспільного знаня, полїтики. Він здібний хиба до пустого балаканя, голошення »великих слів великої сили«, пониманя найбільш поступових кличів — до дїла, до праці над добром рідного народу він мало способний.

Яка з того наука для Українцїв на будуче?

Перед усього мусимо раз на все увільнитись від польських та московських культурних впливів. Вони нам непотрібні й дуже шкідні.

Весь наш культурний розвиток мусимо оперти на нашій високій людовій культурі. Мусимо розвинути всї укриті в нїй зароди й можливости; се одинока дорога, щоби запевнити українській культурі самостійність й окремішність супроти культур сусїдних, ворожих нам народів.

Для надійного розвитку української культури мусимо шукати взірцїв у західно-европейських народів. Скандинавцїв, Нїмцїв, Анґлїйцїв, Французів. Учім ся від них хлїборобства, плекання худоби, гірництва, промислу, торговлї, будови доріг, зелїзниць, кораблїв, переймаймо їх науку, взоруймо нашу лїтературу і штуку на їхнїй. Нехай дїйсно культурні народи західної Европи будуть нашими учителями, а не півкультурні наші сусїди! При великих природ-

них здібностях українського народу і богатствах української землї наш поступ на шляху культури буде тодї скорий і великий!

VIII. УКРАЇНСЬКА ЗЕМЛЯ.

З наведеного без сумніву виходить, що український народ уявляє собою самостійну одиницю серед инших народів Европи. Його будова тїла відмінна від будови тїла сусїдних народів, його мова се самостійна культурна мова, він має свою окрімну історичну традицію та полїтичні змагання, він має свою питому культуру.

Однак найважнїйша з усього є українська земля. Український народ має свою окремішню територію, велику і богату, на якій сидить споконвіку і держить її до нинї мимо великанських світових бурь, що переходили й переходять понад його головою. Земля дає народови найважнїйшу й необхідну основу його самостійного полїтичного й культурного життя.

Український нарід має найбільшу і природою найбогатшу землю серед усїх европейських народів.

Україна обіймає звиш 850.000 квадратних кільометрів, себто півтора рази більше як пр. Нїмеччина чи Франція, звиш півтретя разів більше як Анґлїя. І той цїлий простір є заселений густо українським народом. Чужих домішок дуже мало, хоч саме ті нечисленні чужинцї дотепер панують над нами. Вони при обчислюваню населеня України немилосердно фальшують правду і начислюють куди за богато чужинців, а куди за мало Українців. Мимо того навіть ті неправдиві обчисленя виказують на Україні величезну перевагу Українців над чужинцями. Перейдїм коротко всї українські землї після стану їх в 1910 р. В східній Галичинї є української землї 53000 км², населення 5100000, з того 70% Українців. В українській части Буковини є 5000 км² землї, 350000 населеня, з чого 80% Українців. В українській части Угорщини є 14000 км² землї, 630000 мешканців, з чого 80% Українців. На Холмщинї є 10000 км² землї, 800000 населеня, з чого 60% Українців. На Волини є 72000 км² землї і 3850000 населення, з чого 70% Українців. На Подїлю є 42000 км² землї і 3740000 населення, 80% Українців. В Київщинї є землї 51000 км², населення 4570000, Українців 79%, в Херсонщинї землї 71000 км², населення 3450000, Українців 54%, в Чернигівщинї землї 52000 км², населення 2980000, Українців 86%, в Полтавщинї землї 50000 км², населення 3580000, 93% Українців, в Харківщинї землї 54000 км², населення 3250000, Українців 81%, в Катеринославщинї землї 63000 км², населення 3060000, Українців 69%, в Таврії землї 60000 км², населення 1880000, Українців 42%, в Кубанщинї землї 92000 км², населення 2630000, Українців 47%.

Крім сих земель, що є черенними областями України, живуть ще Українці в граничних областях, в яких перевага є по стороні чужих народів, однак всюди там український нарід замешкує збитими масами суцільні території. І так живуть Українці в Городненщині (14000 км², 440000 Українців), Минщині (17000 км², 390000 Українців), Бесарабії (10000 км², 460000 Українців), Курщині (12000 км², 670000 Українців), Воронїжщині (29000 км², 1210000 Українців), Донщині (45000 км², 980000 Українців), Ставропільщині (22000 км², 450000 Українців).

Поза своєю суцільною територією живуть Українці ще в дуже численних кольонїях: в Чорноморії, Терщині, Астраханщині, Саратівщині, Самарщині, Оренбурщині, Томщині, Єнисейщині, Акмолинщині, Амурщині, Приморській области, в Канаді, Союзних державах північної Америки, Бразилії, Арґентині. Загальна скількість Українців була 1910 р. 34½ мілїона; в 1915 вона виходить на щонайменче 38000000, з того 36000000 на суцільній українскій земли.

Всї ті числа, що їх наведено, є рішучо за малі. По правдї чужі народи як Поляки й Москалї та инші, що живуть між Українцями, се каплї в українськім мори. Можна нинї без помилки сказати, що все населенє України — 50 мілїонів людей — се Українцї!

Українська земля творить виразну ґеоґрафічну цїлість, самостійну й окремішну супроти сусїдних земель: Молдави, Угорщини, Польщі, Білоруси, Московщини. Вона опираєть ся від півдня о Чорне Море, Карпати й Кавказ, на Півночи о багна і лїси Полїся. Хоч нема в України добрих природних границь від заходу, північного сходу і сходу, то вона як північна побережна країна Чорного моря має важні цїхи одноцїльности. Полоса українських височин, від холмського Розточа по донецький кряж та дві полоси українських низів, що вінцем окружають з усїх сторін височинний череп, надають Україні великої суцїльности й окремішности супроти сусїдних земель. Українські води зосереджені у Чорнім мори — Україна се північно-східний округ чорноморської річної области. Українське підсонє виразно відмінне від підсоня Московщини чи Польщі чи сусїдних каспійських степів. Так само окремішний ростинний і звіринний світ України виразно зазначує її ґеоґрафічну самостійність.

Нема отже нїякого сумнїву, що український народ має свою питому землю, що творить виразну й одноцїльну ґеоґрафічну одиницю. Нема вже тим робом нїякого сумнїву, що є всї дані для самостійної України: земля і самостійний супроти инших нарід.

Народови були присвячені попередні роздїли нашої книжочки; розслїдїм тепер коротко українську землю.

Перед усього кидаєть ся нам у вічі її величина. Україна се оден з найбільших країв Европи, Українцї що до числа оден з найбільших народів. З того вихо-

дить, що українська справа се не абияка дрібна політична справа як пр. провансальська, македонська, бельґійсько-флямандська, литовська чи естонська! Навіть не так обмежена як польська чи великосербська. Українська справа се велика справа, може найбільша з усїх европейських справ!

Наука з того для всїх Українців: Ніколи не зводити української справи нї в якім напрямі на загумінок московський, польський чи инший! На кождім кроцї нашої народної роботи мусимо про се памятати. На кождім полї народної роботи мусимо поступати після великих, широко зачеркнених, але до найменчих подробиць розроблених плянів. Вони мусять бути примінені до величини української справи.

Слїдуючим важним чинником є ґеоґрафічне положеннє України. Україна обіймає весь північний беріг Чорного моря і сягає глубоко в нутро східної Европи. Вона межує з Балканом, середущою Европою (Угорщиною й Польщею), надбалтійськими краями (Білорусь), Московщиною і передною Азією (над Каспієм і на Кавказї).

Наслїдки такого ґеоґрафічного положення є преважні. Лиш через посїданнє України має Росія доступ до Чорного моря, а через те до Балкану, Царгороду і Дарданелїв. Лиш через посїданнє України може Росія грозити загладою Туреччинї, посягати через Кавказ по Малу Азію і Персію та глядати безпосередного доступу до Середземного моря й Індійського океану.

Не знаючи української справи, не знали західно- й середущоевропейські держави, як спинити розгін Росії на турецькі землї і теплі моря. Цїле так зване східне питаннє вигринуло лишень через те, що Росія загорнувши Україну найшла ся в безпосереднім сусїдстві Туреччини. Незнаннє української справи дуже тяжко відбило ся на Европі, однак все таки сяк так не допущено Москалїв до Царгороду. Тепер, однак, в XX-ім вїцї виринула нова справа, яка тїсно звязана з ґеоґрафічним положеннем України.

Для західної й середущої Европи були богаті землї західної й південної Азії споконвіку дуже важні. До сходу і до Індій вели з Европи найважнїйші торговельні шляхи. Дорогу до Індії опанувала від сотнї лїт Анґлїя, що до нинї володїє Індією і потягає з неї незмірні богатства. Спершу головна торговельна дорога в Індію вела довкола Африки. Від 1869 року веде вона крізь Середземне море і Суецький канал. Та щораз виразнїйше показуєть ся потреба сухопутного зелїзничого получення між Европою й Індією. А найкоротший сухопутний шлях до Індії переходить на вздовж цїлу Україну з Берестя чи Львова на Київ і Харків на просторі звиш тисячі кільометрів. В межах України він дїлить ся на дві галузи, одна йде попри Аральське озеро і

через Туркестан до Пенджабу, друга на західнім березї Каспія через Персію до усть Інду. З хвилею проведення тих шляхів стає Україна одною з найважнійших переходових країн всесвітньої лучби. Тодї всї західно-европейські держави мусять на взаводи старати ся вирвати Україну з під російського володїння та самим набрати впливу на Українї.

На таку дорогу війшла вже нинї Нїмеччина. Вона на разї ще не стремить до Індії, однак кинула око на богаті землї західної Азії: Малу Азію, Мезопотамію, Сирію. Щоби там найти збут для свого великого промислу, задумала Нїмеччина провести зелїзницю від Царгороду до усть Евфрату й Тигру над перський залив. Се зустріло опір зі сторони зарівно Анґлїї як Росії, що хотїлиб обі заволодїти перським заливом. Перед світовою війною Анґлїя погодила ся з Росією що до Персії, і як бачимо в світовій війнї обі держави йдуть разом проти Нїмеччини.

Нїмеччина не може зійти з вибраної дороги, що веде на західну Азію. Не маючи вартісних кольонїй, вона мусить шукати саме на магометанськім Сходї збуту для свого промислу. Тому шлях з Берлїна до Баґдаду мусить Нїмеччинї стояти отвором. Загрожують його з полудня Анґлїйцї, з північи Москалї. Від Москалів небезпека більша, бо вони мають сильну сухопутну армію і їх суцїльна державна територія дуже недалека від наміченої баґдатської зелїзницї.

І тут знов виходить значіннє ґеоґрафічного положення України. Росія небезпечна нїмецьким плянам в Переднїй Азії саме тим, що володіє Україною. Без операційної підстави на Українї, Росія не може й думати про передну Азію взагалї.

Для того вже в теперішній світовій війнї показало ся яке велике значіннє має українська справа для держав середущої й Західної Европи. Положеннє України на найважнїйших шляхах між Европою та Азією дає повну надію, шо українська справа як не в сїй, то в слїдуючій війнї мусить бути розвязана по думцї української національної ідеї.

Крім величини і ґеоґрафічного положення мають велике політичне значіннє природні богатства України.

Україна належить до найбогатших природою країв Европи. Коли висока культура розвине всї засоби, що лежать у природї України, вона буде між всїми землями Европи безсумнїву найбогатша.

Головна природна прикмета України се те, що вона може й на найдальшу будучину сама собі вистарчити.

Для розвитку звіринних і рибних промислів дає Україна майже безконечні можливости. Знаємо з історичних жерел, як богата звіриною і рибою була Україна ще в XVII віцї. Те природне богатство винищила ґрабіжна господарка чужинцїв на українських землях. Добувши самостійність, Україна зможе

умілою господаркою скоро відзискати свої рибні і звіринні богатства. Навіть тепер продукує Україна дуже богато дичини, риб ловлять у Чорному Морі й у ріках щорічно до 80 мілїонів кільоґрамів.

Україна має 110000 км² лїса, себто тільки само лїса, як Польща чи Румунія мають всего простору. І тут ведуть чужинці страшну грабіжну господарку, що безоглядно нищить українські лїси. Наслідки сего небезпечні: лихе підсонє, маловіддє жерел і рік, то знов повені, зріст балок, яловіннє землї. Нинї нема кому спинити сю злочинну роботу чужинців! Самостійність дасть Українї доцільне лїсове хозяйство, замість неужитків поставить лїс на вододілах і над ріками, щоб знов їм віддати давну судоходність, спинить повенї й суховії, скріпить дощ, прожене засуху. Україна має й тепер доволї дров на будівлю чи паливо та вивозить з Карпат, Кавказу і Полїся богато дерева в чужі безлїсні краї. Уміле лїсове хозяйство будучини буде важним жерелом народного богатства.

Найбільші скарби України лежать в її почві. Три четвертини України вкриті чорноземом, найбільш родючою почвою світа. Вже нинї є Україна житницею Росії й одною з найважнїйших житниць Европи. Жниво в одних десяти черенних ґубернїях російської України дає звиш 215 мілїонів сотнарів усякого збіжа, себто третину всего добутку цїлої російської імперії, якої Україна творить ледви 29-ту пайку! Цїлу збіжеву продукцію України можна оцїнити на звиш 300 мілїонів сотнарів річно (без картофлї). Се така величезна скількість, що нїяка нинїшна держава Европи ба й світа з виїмком Росії і З'єдинених Держав Америки не може рівнятись з Україною що до богатства хлїба.

Се так є мимо великих недостач хлїборобства на Українї. Україна моглаб безпечно продукувати збіжа в троє, або в четверо більше як нинї. Причини, чому вона тепер продукує менче як повинна, є: несправедливий і ворожий поступови розділ земель і лиха управа землї.

По всїй широкій Українї, всюди переважна більшість землї є в руках великих земельних власників майже самих чужинців. В Галичинї, Буковинї, на Поділю, в Київщинї, Катеринославщинї, Чернигівщинї, Полтавщинї, Харківщинї мають великі земельні власники половину або й більше всеї землї, на Волини, в Херсонщинї й Таврії дві третини, в Минщинї три четвертини. Такий розділ земель суспільно крайно нездоровий і економічно лихий. Великі земельні власники ведуть всюди грабіжну господарку, старають ся лиш як найбільше користи витягнути із землї і жниво як найкориснїйше продати й вивезти заграницю, без огляду на потреби місцевого українського населення. Крім того хозяйство на великі розміри нїколи не вспіє так повно використати богатств землї, як дрібне хозяйство, уміло ведене. Україна зможе лиш тодї дійти до цвітучого стану хлїбо-

робства, коли вся земля буде в руках дрібних хліборобів. Тепер український селянин є в страшнім положенню. Вже при знесенню кріпацтва дістав він що найбільше $3^{1}/_{2}$ десятини на душу, нині народу прибуло в двоє, а землї прикупити майже неможливо, бо її цупко держать в руці чужинці, великі земельні власники! Поправи тих сумних відносин можемо надїяти ся лиш від самостійної України. Вона мусить перевести роздїл усїх земель між дрібних хлїборобів-селян.

Друга причина зменшеної хлїборобської продукції на Українї се лиха управа землї. Тут причина — низький стан просвіти серед українського народу. Піднести просвіту зможе лишень самостійність України. Щойно тодї навчать ся наші хлїбороби ходити коло землї так, як ходять коло неї західно-европейські хлїбороби, а не так, як батьки й дїди ходили. Тодї й жниво буде инакше як нинї. На пятьох десятинах, на яких український мужик тепер примирає голодом, можна при поступовій управі зажити на славу. Лишень рідна культура веде до того, а вона можлива лиш на самостійній Українї.

Так само як хлїбом, богата Україна городовиною і садовиною. Цукрового бурака дає Україна 60 мілїонів сотнарів річно — себто $^{5}/_{6}$ цїлої російської продукції, хмелю 16.000 сотнарів — себто $^{2}/_{5}$ російської продукції, тютюну 660000 сотнарів — себто звиш дві третини всього тютюну, що видає цїла Росія, меду й воску звиш третину. Якби всї ті галузи хлїборобства, огородництва і садівництва могли розвинутись при дуже родючій почві та гарнім підсоню України! При теперішнім станї годї сього сподїватись. Лиш нїким не спинювана культура в самостійній Українї може на тім поли запоручити гарний розвиток!

Україна має до 35 мілїонів голов всякої худоби. Се богатство велике — більше як третина всеї російської худоби. Дробу має Україна майже стільки, що цїла решта російської держави. Нинї Україна мусить кормити вбогу Московщину не лиш своїм хлїбом, але й своєю худобою. Худоби стає на Українї щораз менше через занепад селянства, яке плекає процентово в десятеро стільки худоби, що великі земельні власники. Се проява сумна, однак конечна при нинїшній неволї України.

Не менші богатства як на земли має Україна й під землею.

На Українї добувають 90% всего срібла і 81% всего олова, яке добуваєть ся в російській державі, 99% живого срібла, 31% міди, 32% марганця, а що найважнїйше 53% соли, 72% зелїза і 70% вугля! Соли добувають на Українї 10 мілїонів сотнарів (по 6 пудів), зелїза 51 мілїонів сотнарів, вугля 203 мілїонів сотнарів. Сї числа видають ся великі, однак в дїйсности вони ледви вистарчають на потреби самої України. Маленька Бельґія, половину менча як Катеринославщина, видає вугля що рік о 25 мілїонів сотнарів більше як величезна Укра-

їна. А тут український вуголь мусить служити не лиш свому промислови, але головно підпирати московський промисл.

На поли промислу має Україна також дуже гарні вигляди. Що правда, ніяк не можна сподіватись, щоби Україна була колись так промислова як Німеччина чи Анґлія і могла заливати виробами свого промислу широкі простори світа. Однак для себе самої може дуже гарно вистарчити, колиб розвинула всі можливости свого промислу. Та чуже панованнє поставило тут величезні перешкоди. Український дрібний домашний промисл, що тілько соток літ мимо сумних обставин гарно цвив, довело московське панованнє до руїни. Фабричний промисл не може надійно розвинутись, бо московський уряд бажає за всяку ціну вдержати промислову перевагу московського й петербурського осередку. Длятого, хоч український металевий промисл добуває що року 25 мілїонів сотнарів литого зелїза (чавуна), 19 мілїонів сотнарів кованого зелїза і стали (67%, зглядно 56% загально-російскої продукції), хоч добуває що рік до 7 мілїонів сотнарів піскового цукру і до 4 мілїони сотнарів рафінаду (76% зглядно 68% загально російської продукції) то таки положеннє України в промисловім хозяйстві Росії дуже сумне. Промислова полїтика Росії несе за собою те, що Україна переважно виробляє півфабрикати, себто обробляє сирівці з грубша. Натомість наконечне обробленє, яке приносить найбільші бариші, лишаєть ся для фабрик московського центра. Так є навіть у зелїзнім чи загально-металевім промислї, що повинен з природи річи розвиватись головно на Україні. Текстильний промисл, (бавовняний, вовняний, льняний то що) на Україні майже не істнує. Виходить отже на те, що Україна мусить спроваджувати на свої потреби лихі вироби московських фабрик і дорого за них платити, замість виробляти все для себе потрібне у власних фабриках. Що року заробляє тим способом Московшина на Україні сотки мілїонів рублїв.

Для розвитку торговлї має Україна дуже гарні дані, як через своє ґеоґрафічне положеннє, так і через свої природні богатства. Сусїдство моря, 7000 км судоходних рік, безкраї рівнини та невисокі горбовини, крізь які легко провести зелїзниці та биті шляхи — все те каже нам, що Україна може зайняти в світовій торговли і лучбі дуже визначне місце. Та щож, теперішня неволя України спинює все. Чорноморську плавбу занедбує московський уряд навмисно, щоби підпомагати балтійську, з якої може більше користати сама Московщина. Водяні шляхи України находять ся в дуже сумнім станї через нездалість й недбайливість уряду. Зелїзниці України проведені так, щоби служити чужим осередкам промислу й торговлї — головно центрально-московським, а не так, як би сего вимагало добро України. Плата на зелїзницях установлена так, що дешевше вивозити з України всяке добро в Московщину чи до балтійських при-

станей, як до пристаней сусїдного Чорного моря! Возові шляхи по всїй Українї страшно занедбані — се в суху пору насипи пилу, у вохку вибоїсті смуги бездонного болота.

Наконець останнїй причинок до економічного стану поневоленої України. Рікрічно московський уряд бере з України 230 мілїонів рублїв більше податку, як видає на потреби української території. Отсих 230 мілїонів се щорічний чистий зиск московської держави з посїдання України. Сума величезна. Такої надвишки доходів над розходами не виказує нїяка инша держава світа! Скількоби то добра можна було зробити на Українї, якби ся надвишка не йшла підпомагати ворожого гнобителя, а була вжита на культурні потреби краю!

Отсе короткий огляд українського народу й його землї. З кождої сторінки — ледви чи не з кождої стрічки бачимо, що самостійність України є конечна. Лиш на самостійній Українї зможе український народ перемінити ся з темної, злиденної маси в свідому, поступову, культурну націю та розвинути всї великі засоби рідної землї.

IX. ЯКОЇ НАМ ТРЕБА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ?

Розводити ся вже нинї широко про будучий вигляд самостійної України булоби передчасною утопією. Само життє, головнож життє полїтичних українських партій мусить виробити основи форм будучого полїтично-суспільного устрою самостійної України. До того самостійність України може переходити ріжні степенї. Може се бути лиш національна або національно-територіяльна автономія в рамах чужої держави. Може бути, що Україна буде одною зі звязкових держав якоїсь державної звязи чи середноевропейської, чи східноевропейської чи південноевропейської. Для всїх Українцїв повинна бути цїлковита державна самостійність України одною наконечною цїлю, хоч розвиток може вимагати переходу через саме подані низші ступенї самостійности.

Однак все таки, хочби се декому здавало ся передчасним, треба нам поставити декілька вимог, які повинні бути доконче сповнені в самостійній Українї. Вони мусять відносити ся до української землї і до українського народа. Вони не можуть виходити з яких нибудь партійно-полїтичних засновин, а з дійсних відносин і мусять обмежитись на головні, що так скажу, найприроднїйші потреби землї й народа.

1. Перша вимога се те, щоб український народ був дїйсним господарем на всїй своїй землї. Дотеперішний розвиток показав, що чужі володарі — головно Поляки й Москалї анї не вспіли використати богатств землї,

ані не вміли двигнути народа. Тому усякий політичний чи культурний вплив Москалїв чи Поляків на самостійній Україні мусить щезнути.

2. Тому що головною основою природних богатств України є родючість її почви, буде головним завданнєм самостійної України довести українське хлїборобство та звязані з ним галузи людської працї до найбільшого розцвіту. Для того буде конечне заведеннє поступового, інтензивного дрібного хозяйства по всїй Україні, виключаючи екстензивну, грабіжну господарку великих земельних власників. Продукція поживи мусить бути й на найдальші часи головним жерлом заграничних доходів для України.

3. Тому, що зростаюче обезлїсеннє грозить Україні богатьома поважними небезпеками, буде одним з головних завдань самостійної України привернути в тім зглядї рівновагу в природї України, яку нарушила грабіжна господарка чужинців.

4. Тому, що мінеральні богатства України, хоч безглядно беручи не малі, таки не занадто обильно вистарчають на велику українську територію, повинні вони перейти у самостійній Україні на державну власність. Ся обставина забезпечить перед грабіжним визискуваннєм природних богатств і людських сил України зі сторони великого капіталу.

5. Самостійна українська держава мусить дуже піклуватись українським промислом в тім напрямі, щоби він всесторонно покривав усї потреби населення України, недопускаючи нерівномірного вибуяння деяких галузей промислу в некористь других. Україна не може мати надій, щоби її промисл міг завоювати світові ринки, треба отже дбати всесторонно про власні потреби.

6. Самостійна українська держава мусить взяти торговлю під значно видатнїйший надзір, як се роблять сучасні держави. Торговля збіжем повинна находитись в руках держави і автономних чинників, щоби запобігти збіжевим спекуляціям. Водяні й сухопутні шляхи України повинні бути так проведені, щоби могли взяти на себе значну пайку світової лучби з Орієнтом і Індією. Для тих цїлей мусить служити розвиток української фльоти на Чорнім мори і проведенє мореплавних каналів з Чорного моря до Балтійського і Каспійського, яких проєкти вже здавна признані можливими та не виконувались за нездарністю російського уряду.

7. Самостійна українська держава повинна підняти працю над тїлом українського народа після основно обдуманих, всесторонних плянів, щоби не йти слїдом навіть найкультурнїйших сучасних держав, що позволяють свому населенню фізично вироджувати ся. Розумні бу-

дівельні закони повинні недопускати розвитку тісно будованих, західно-европейських міст на Україні. Огородові міста без хмародерів і надміру фабрик повинні бути одиноко дозволені. Фабрики повинні бути розміщені по селах. Положеннє дрібного земельного власника повинно бути таке, щоби се зайнятє притягало як найбільшу скількість громадян. Нині се безсумнівна правда, що селянство се основа сили народа. Вислїди гиґієни мусять бути з великою старанністю примінювані по всїй Україні.

8. Оружна сила самостійної України повинна носити характер мілїції. Світова війна 1914/5 виказала, що коротке військове обрязованнє вповні вистарчає, щоби дати державі добрих вояків.

9. Як найвисша просвіта народу повинна бути головним кличем самостійної України. Вона може Україні, навіть поневоленій, дати в руки заборолo, якого не переможуть ніякі чужинецькі забіги. Просвіта мусить бути для всїх обовязкова, бодай на восьмилїтний протяг часу (6—14-лїтний вік), наука повинна бути і в найвисших школах безплатна та всїм доступна. Фахових шкіл повинно бути як найбільше, плеканнє чистої науки в унїверситетах і академіях як найбільш інтензивне.

10. Що до віри повинна панувати на Україні необмежена толєранція, анальоґічна до толєранції в З'єдинених державах північної Америки. Належалоб стреміти до національної української церкви.

11. Полїтичний устрій самостійної України повинен бути в імя споконвічних традицій і змагань українського народу як найбільше свободолюбний. Автономія громад і земель (які повинніб бути не більші як по 10000 км²) мусить бути дуже широка, однак при сильній центральній власти і сильнім національнім парляменті. Широка місцева самоуправа дасть природному українському індивідуалїзмови широке поле діяльности, кріпка рука державного осередка не позволить в справах загально-державних розвинутися партикуляризмови.

12. Суспільний устрій самостійної України не може невільничо взоруватись на західно-европейськім устрою. Дотеперішний розвиток і сучасний стан української суспільности позволить мабуть війти на красний шлях поступу, без переживання усїх тих стадій, які переживала західно-европейська суспільність. Заведеннє проґресивного оподаткованя з дуже скоро ростучим процентом податку від висших понад певну міру доходів спинить копиченє капіталу в руках небогатьох. Аґрарний закон, віддаючи землю лиш тим, що своїми руками її управляють і то в формі неподільних господарств обмеженої величини, унеможливить копиченнє землї в руках великих власників. Відданє промислу й торговлї

в руки земельних, громадських чи инших спілок, удержавненє копалень, зелїзниць, корабельних лїнїй замкне капіталїстичним спекулянтам дорогу до збогачування.

Головне суспільно-полїтичне завданнє самостійної України буде отже: на скільки можливо вирівнати маєткові ріжниці між громадянами української держави і через те звести до мінїма або й цїлком усунути клясову борьбу в межах України. Примір революційної Франції показав світови дорогу до головних горожанських свобід; може примір самостійної України покаже світови дорогу до розвязання головних соціяльних проблємів?

К. КАВТСЬКИЙ — Національність і інтернаціональність. Стор. 57. Ціна 80 сот.

Х. ЖИТЛОВСЬКИЙ — Соціялїзм і національне питане. Стор. 72. Ціна 1 кор. 20 сот.

Ж. ЖОРЕС — Батьківщина і робітництво. Стор. 72. Ціна 2 кор.

Е. ПЕРНЕРСТОРФЕР — Про новітний націоналїзм. Переклад з нїмецького за дозволом автора. Стор. 16. Ціна 10 сот.

К. РЕННЕР — Нація, як правна ідея, й інтернаціонал. Переклад з нїмецького. Стор. 32. Ціна 50 сот.

К. РЕННЕР й О. ГАММЕР — Національна справа, інтернаціоналїзм, імперіялїзм і соціялїзм. Переклад з нїмецького. Стор. 108. Ціна 1 кор. 50 сот.

К. КАВТСЬКИЙ — Національна держава, імперіялїстична держава й союз держав. Переклад з нїмецького з додатком: Д. Сметанка — Соціялїзм, завойовницька полїтика, патріотизм і націоналїзм. Стор. 96. Ціна 1 кор. 50 сот.

К. РЕННЕР — Проблєми Сходу (Національне питане в Австрії, Росії й Туреччині). Стор. 48. Ціна 40 сот.

М. БОРИСОВ — Соціялїзм і питанє про національну автономію. Переклад з російського. Стор. 44. Ціна 60 сот.

Л. КУЛЬЧИЦЬКИЙ — Федералїзм і соціялїстична полїтика. Переклад з польського за дозволом автора. Стор. 44. Ціна 40 сот.

М. ЗАЛЇЗНЯК — Головні федерації сучасного світа (Нїмеччина, Швайцарія, Злучені Держави). В додатку — Б. Корф — Державний устрій Канади. Стор. 240. Ціна 3 кор.

III. ВСЕСВІТНА ІСТОРІЯ.

* М. ДРАГОМАНІВ — Старі хартії вільности. Стор. 82. Ціна 1 кор. 60 сот.

* В. РЮМИНСЬКИЙ — Повстане селян в Анґлії. Переклав М. Залїзняк. Стор. 28. Ціна 30 сот.

* М. ЗАЛЇЗНЯК — Король та народ (Оповідане про анґлійську революцію 1649 р.). Стор. 16. Ціна 6 сот.

* М. ЗАЛЇЗНЯК — Велика селянська війна 1525 року (З історії нїмецьких селян). Стор. 16. Ціна 6 сот.

* М. ЗАЛЇЗНЯК — Як французькі селяни собі землю добували. Стор. 16. Ціна 6 сот.

М. ЗАЛЇЗНЯК — Велика французька революція. Книжка перша. Стор. 276. Ціна 3 кор. 20 сот.

А. ОЛЯР — Від монархії до республики. Переклав М. Залїзняк. Стор. 64. Ціна 40 сот.

М. КАРЄЄВ — Умовий рух в Европі в другій половині XIX ст. В перекладі і з передмовою М. Залїзняка. Стор. 146. Ціна 2 кор.

IV. СУСПІЛЬНА ЕКОНОМІЯ.

* А. БАХ — Економічні нариси. Частини I—III. Друге українське видане. Переклад М. Залїзняка. Стор. 194. Ціна 3 кор.

* А. БАХ — Цар-Голод. Друге українське видане. Переклад М. Залїзняка. Стор. 74. Ціна 1 кор.

* І. КУЛЇШЕР — Наука про народне господарство. Книга перша. Наука про продукцію. Переклав М. Залїзняк. Стор. 136. Ціна 1 кор.

* І. КУЛЇШЕР — Наука про народне господарство. Книга друга. Наука про обмін. Переклав М. Залїзняк. Стор. 112. Ціна 1 кор.

* І. КУЛЇШЕР — Наука про народне господарство. Книга третя. Наука про розділ і споживане. Переклав М. Залїзняк. Стор. 120. Ціна 1 кор.

К. БІХЕР — Повстанє народнього господарства. Переклав М. Залізняк. Стор. 144. Ціна 1 кор. 60 сот.

Н. БИХОВСЬКИЙ — Межі капіталізму в сільському господарстві. Переклав М. Залізняк. Стор. 144. Ціна 1 кор.

А. ЧУПРОВ — Кооперація в сільському господарстві. Переклав М. Залізняк. Стор. 54. Ціна 40 сот.

* С. ДІКШТАЙН — Хто з чого живе. Стор. 28. Ціна 20 сот.

* Др. О. НАЗАРУК — Що се є суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і орґанізація. Стор. 32. Ціна 30 сот.

* Чи є тепер панщина? Стор. 36. Ціна 30 сот.

* Боротьба за землю і волю в Росії. Стор. 52. Ціна 80 сот.

* ДИКИЙ — Які мають бути земельні порядки в Росії. Переклад з російського. Стор. 44. Ціна 30 сот.

М. ЗАЛІЗНЯК — Велика індустрія на полудневій Україні. Стор. 18. Ціна 40 сот.

Е. ДІРКГАЙМ — Соціольоґія й соціяльні науки. Переклад з французького М. Залізняка. Стор. 16. Ціна 20 сот.

Ф. ЛЯСАЛЬ — Проґрама робітників. Стор. 62. Ціна 50 сот.

Ф. ЛЯСАЛЬ — Про суть конституції. Стор. 44. Ціна 40 сот.

* ДИКИЙ — Самодержавство й народоправство. Стор. 52. Ціна 30 сот.

* Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Як мужик став довжником у всіх. Стор. 32. Ціна 20 сот.

* Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про неправедного царя. Стор. 42. Ціна 40 сот.

* Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про салдатську душу. Друге українське видане. Стор. 16. Ціна 10 сот.

V. ФІЛЬОЗОФІЯ.

В. ВІНДЕЛЬБАНД — Історія нової фільозофії. Переклад з німецького М. Залізняка. Стор. 242. Ціна 2 кор. 50 сот.

М. ЗАЛІЗНЯК — Фільозофія історії Г. Рікерта. Стор. 50. Ціна 1 кор.

Р. ВІППЕР — Теорія історичного пізнаня. Переклад М. Залізняка. Стор. 22. Ціна 30 сот.

Ґ. МОНО — Метод в історії. Переклад з французького М. Залізняка. Стор. 28. Ціна 40 сот.

VI. РЕЛІҐІЯ.

* Н. АНДРЕЄВ — Початки релігії. Переклад Залізняка. Друге українське видане. Стор. 48. Ціна 60 сот.

* М. ДРАГОМАНІВ — Оповіданя про заздрих богів. Стор. 42. Ціна 30 сот.

* М. ДРАГОМАНІВ — Рай і поступ. Стор. 74. Ціна 1 кор. 20 сот.

* М. ДРАГОМАНІВ — Віра і громадські справи. Стор. 16. Ціна 10 сот.

* В. ШВАЧКА — Чому позичали віру. Стор. 20. Ціна 20 сот.

В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ВИЙШЛИ:

G. RUCZKA — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg. S. 80. Preis K 1.20.

G. RUCZKA — Die französischen Sozialisten und der Krieg. S. 16. Preis 30 h.

Катальоґ з докладним поданем змісту кождої книжки може одержати кождий безплатно в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, Ринок, ч. 10.